

*VOGELRICHTLIJN (79/409/EEG)
inzake het behoud van de vogelstand*

Rapportage (artikel 12) over de implementatie van de Vogelrichtlijn in de
periode 2002-2004

NEDERLAND

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

1.	Soorten waarop de Vogelrichtlijn betrekking heeft (artikel 1).....	3
2.	Bescherming van leefgebieden (artikel 3 en 4).....	3
2.1	Stand van zaken betreffende de aanwijzing van speciale beschermingszones in de periode 2002-2004.....	3
2.2	Doelgerichte maatregelen in de Speciale BeschermingsZones (SBZ) gedurende de verslagperiode 2002-2004	3
2.2.1	Algemene maatregelen	3
2.2.2	Voorbeelden	3
2.2.3	Europese subsidiefondsen voor implementatie van Natura 2000	3
2.3	Maatregelen buiten speciale beschermingszones in 2002-2004.....	3
2.4	Maatregelen in landbouwgebieden.....	3
3.	Soortbescherming (artikel 5, 7, 8 en 9)	3
3.1	Algemeen beschermingsregime	3
3.1.1	Flora- en faunawet.....	3
3.1.2	Soortbeschermingsplannen (artikel 10, eerste lid, van de richtlijn)	3
3.1.3	Nieuwe Rode Lijst voor vogels	3
3.2	Jacht (artikel 7 van de Vogelrichtlijn).....	3
3.3	Vangen van vogels (artikel 8 van de richtlijn)	3
3.4	Resumé toegestane uitzonderingen (artikel 9 van de richtlijn).....	3
3.5	Toegestane verkoop van vogels (artikel 6 van de richtlijn)	3
3.6	Uitzetten van vogels (artikel 11 van de richtlijn)	3
4.	Monitoring, onderzoek en communicatie (artikel 10)	3
4.1	Monitoring en onderzoek	3
4.1.1	Monitoring	3
4.1.2	Voortgang monitoring	3
4.1.3	Onderzoek.....	3
4.1.4	Organisatie van seminars, conferenties, workshops	3
4.2	Onderwijs, informatie en communicatie in relatie met vogelbescherming.....	3
	Literatuur	3
5.	Regelgeving (artikel 18)	3
Bijlage I	Overzichtstabel met alle Vogelrichtlijngebieden (speciale beschermingszones) waarvan in de periode maart 2000 - juni 2005 de begrenzing is aangepast	3
Bijlage II	Rapportage Derogaties 2002 en 2003	3
Bijlage III	Enkele voorbeelden van onderzoeksprojecten die in de verslagperiode lopen of zijn afgerond.	3
Bijlage IV	Relevante publicaties	3
Bijlage V	Lijst van relevante websites	3

Voorwoord

Nederland heeft in 2000 ter uitvoering van het arrest C-3/96 van het Europese Hof van Justitie in één keer 49 gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Hiermee kwam het aantal aangewezen gebieden op 79 met een totale oppervlakte van ongeveer een miljoen hectare. In de periode 2002-2004 zijn door Nederland geen nieuwe gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Wel hebben een aantal gebieden grenswijzigingen ondergaan in het kader van de bezwaar- en beroepsprocedures. Dit betreft zowel uitbreidingen (in zes gevallen elk meer dan 250 ha) als verkleiningen met gebiedsdelen die niet aan de gestelde begrenzingscriteria bleken te voldoen. Thans is ca. 24% van het Nederlands grondgebied aangewezen als Vogelrichtlijngebied.

Artikel 12 van de Europese Vogelrichtlijn 79/409/EEG, betreffende de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten, hierna de Vogelrichtlijn, vermeldt dat de lidstaten om de drie jaar een verslag moeten opstellen over de toepassing van de in het kader van deze richtlijn genomen maatregelen.

Dit rapport geeft een overzicht over de periode 2002-2004, conform de afspraken van het ORNIS-comité. Het sluit aan bij de eerdere verslaglegging volgens artikel 12 van de Vogelrichtlijn over de periode 1999-2001. Er is gebruik gemaakt van een door het comité aangereikte geannoteerde inhoudsopgave (DG. ENV. B2/NH/AT/IND 321030).

Het rapport geeft een samenvatting van de Nederlandse maatregelen en werkwijzen en geeft een beeld van de ervaringen opgedaan bij de implementatie van de Vogelrichtlijn in genoemde periode.

Hoofdstuk 1 geeft een overzicht van soorten waarop de richtlijn betrekking heeft (artikel 1 van de Vogelrichtlijn). Hoofdstuk 2 gaat in op de bescherming van leefgebieden (artikel 3 en 4) door middel van aanmelding en bescherming van gebieden, en maatregelen en voorzieningen die zijn getroffen binnen en buiten de speciale beschermingszones. Hoofdstuk 3 beschrijft de maatregelen genomen voor de bescherming van de soorten in Nederland (artikel 5, 7, 8 en 9), zoals uitvoering van het soortenbeleid. Hoofdstuk 4 geeft inzicht in onderzoeks- en monitoringsprogramma's en activiteiten betreffende educatie en communicatie over de Vogelrichtlijn en meer in het algemeen over Natura-2000 (artikel 10). Hoofdstuk 5 tenslotte behandelt de implementatie van de richtlijn in de Nederlandse wetgeving (artikel 18).

Den Haag, oktober 2005

1. Soorten waarop de Vogelrichtlijn betrekking heeft (artikel 1)

In dit hoofdstuk wordt in een viertal tabellen weergegeven welke soorten van de Vogelrichtlijn voor Nederland van belang zijn bij het aanwijzen van gebieden. Ook andere soorten die daarbij een rol hebben gespeeld worden behandeld.

In tabel I zijn opgenomen de soorten van bijlage I die als broedvogel en/of niet-broedvogel zijn betrokken bij de selectie en begrenzing van aan te wijzen speciale beschermingszones in Nederland.

Tabel I: Soorten van bijlage I van de Vogelrichtlijn van belang voor aanwijzing van speciale beschermingszones (art 4.1)

<i>roodkeelduiker</i>	<i>Gavia stellata</i>
<i>parelduiker</i>	<i>Gavia arctica</i>
<i>kuifduiker</i>	<i>Podiceps auritus</i>
<i>roerdamp</i>	<i>Botaurus stellaris</i>
<i>woudaapje</i>	<i>Ixobrychus minutus</i>
<i>kleine zilverreiger</i>	<i>Egretta garzetta</i>
<i>grote zilverreiger</i>	<i>Egretta alba</i>
<i>purperreiger</i>	<i>Ardea purpurea</i>
<i>lepelaar</i>	<i>Platalea leucorodia</i>
<i>kleine zwaan</i>	<i>Cygnus columbianus</i>
<i>wilde zwaan</i>	<i>Cygnus cygnus</i>
<i>brandgans</i>	<i>Branta leucopsis</i>
<i>nonnetje</i>	<i>Mergus albellus</i>
<i>wespendief</i>	<i>Pernis apivorus</i>
<i>zeearend</i>	<i>Haliaeetus albicilla</i>
<i>bruine kiekendief</i>	<i>Circus aeruginosus</i>
<i>blauwe kiekendief</i>	<i>Circus cyaneus</i>
<i>grauwe kiekendief</i>	<i>Circus pygargus</i>
<i>visarend</i>	<i>Pandion haliaetus</i>
<i>slechtvalk</i>	<i>Falco peregrinus</i>
<i>korhaen</i>	<i>Tetrao tetrix</i>
<i>porseleinhoen</i>	<i>Porzana porzana</i>
<i>kwartelkoning</i>	<i>Crex crex</i>
<i>kraanvogel</i>	<i>Grus grus</i>
<i>kluut</i>	<i>Recurvirostra avosetta</i>
<i>goudplevier</i>	<i>Pluvialis apricaria</i>
<i>strandplevier</i>	<i>Charadrius alexandrinus</i>
<i>kemphaan</i>	<i>Philomachus pugnax</i>
<i>rosse grutto</i>	<i>Limosa lapponica</i>
<i>zwartkopmeeuw</i>	<i>Larus melanocephalus</i>
<i>dwergmeeuw</i>	<i>Larus minutus</i>
<i>lachstern*</i>	<i>Gelochelidon nilotica</i>
<i>reuzenster</i>	<i>Sterna caspia</i>
<i>grote stern</i>	<i>Sterna sandvicensis</i>
<i>visdief</i>	<i>Sterna hirundo</i>
<i>noordse stern</i>	<i>Sterna paradisaea</i>
<i>dwergstern</i>	<i>Sterna albifrons</i>
<i>zwarte stern</i>	<i>Chlidonias niger</i>
<i>velduil</i>	<i>Asio flammeus</i>

<i>nachtzwaluw</i>	<i>Caprimulgus europaeus</i>
<i>ijsvogel</i>	<i>Alcedo atthis</i>
<i>zwarte specht</i>	<i>Dryocopus martius</i>
<i>boomleeuwerik</i>	<i>Lullula arborea</i>
<i>duinpieper</i>	<i>Anthus campestris</i>
<i>blauwborst</i>	<i>Luscinia svecica</i>
<i>grauwe klauwier</i>	<i>Lanius collurio</i>

*ad **: voor de lachstern zijn geen gebieden geselecteerd, omdat geen enkele gebied aan de gestelde selectie- en begrenzing criteria voldoet.

Tabel 2 bevat de in Nederland geregeld voorkomende soorten van bijlage I van de Vogelrichtlijn die noch als broedvogel, noch als niet-broedvogel zijn betrokken bij de selectie of begrenzing van aan te wijzen speciale beschermingszones. De redenen hiervoor zijn: onregelmatig voorkomen, geïntroduceerde exemplaren, doortrekkers of zomergasten zonder vaste verblijfplaatsen.

Tabel 2: Soorten van bijlage I van de Vogelrichtlijn die geen rol hebben gespeeld bij de aanwijzing

<i>vaal stormvogeltje</i>	<i>Oceanodroma leucorhoa</i>
<i>kwak</i>	<i>Nycticorax nycticorax</i>
<i>zwarte ooievaar</i>	<i>Ciconia nigra</i>
<i>ooievaar</i>	<i>Ciconia ciconia</i>
<i>dwerggans</i>	<i>Anser erythropus</i>
<i>zwarte wouw</i>	<i>Milvus migrans</i>
<i>rode wouw</i>	<i>Milvus milvus</i>
<i>smelleken</i>	<i>Falco columbarius</i>
<i>stelkluit</i>	<i>Himantopus himantopus</i>
<i>marineplevier</i>	<i>Charadrius marinus</i>
<i>basruiter</i>	<i>Tringa glareola</i>
<i>grauwe franjepoot</i>	<i>Phalaropus lobatus</i>
<i>kleine vliegenvanger</i>	<i>Ficedula parva</i>
<i>ortolaan</i>	<i>Emberiza hortulana</i>

Tabel 3 bevat soorten (trekvoegels) van de nationale Rode Lijst waarvan het voorkomen van broedvogels is meegewogen in het stadium van de vaststelling van begrenzing van aan te wijzen speciale beschermingszones. Deze soorten komen niet in zodanige aantallen voor dat voor deze soorten gebieden geselecteerd konden worden; door deze soorten wel mee te laten wegen op het moment van begrenzing van gebieden wordt een wezenlijke bijdrage geleverd aan de bescherming van die soorten.

Tabel 3: Soorten van de nationale Rode Lijst van invloed op de begrenzing van speciale beschermingszones (art 4.2)

<i>watervogels</i>	<i>landvogels</i>
<i>dodaars</i>	<i>draaihals</i>
<i>geoorde fuut</i>	<i>oeverzwaluw</i>
<i>eidereend</i>	<i>paapje</i>
<i>bontbekplevier</i>	<i>roodborsttapuit</i>
<i>watersnip</i>	<i>tapuit</i>
	<i>snor</i>
	<i>rietzanger</i>
	<i>grote karekiet</i>

Tabel 4 bevat de soorten trekkende watervogels (niet- broedvogels) voor welke gebieden zijn aangewezen in verband met de toepassing van artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn.

Tabel 4: trekkende watervogelsoorten waarvoor in Nederland gebieden zijn aangewezen (Vogelrichtlijn art .4.2).

<i>dodaars</i>	<i>Tachybaptus</i>
<i>fuut</i>	<i>Podiceps cristatus</i>
<i>geoorde fuut</i>	<i>Podiceps nigricollis</i>
<i>aalscholver</i>	<i>Phalacrocorax carbo sinensis</i>
<i>kleine rietgans</i>	<i>Anser brachyrhynchus</i>
<i>taigarietgans</i>	<i>Anser fabalis fabalis</i>
<i>toendrarietgans</i>	<i>Anser fabalis rossicus</i>
<i>kolgans</i>	<i>Anser albifrons</i>
<i>grauwe gans</i>	<i>Anser anser</i>
<i>rotgans</i>	<i>Branta bernicla bernicla</i>
<i>bergeend</i>	<i>Tadorna tadorna</i>
<i>krakeend</i>	<i>Anas strepera</i>
<i>smient</i>	<i>Anas penelope</i>
<i>wilde eend</i>	<i>Anas platyrhynchos-</i>
<i>slobeend</i>	<i>Anas clypeata</i>
<i>pijlstaart</i>	<i>Anas acuta</i>
<i>zomertaling*</i>	<i>Anas querquedula</i>
<i>wintertaling</i>	<i>Anas crecca</i>
<i>krooneend</i>	<i>Netta rufina</i>
<i>tafeleend</i>	<i>Aythya ferina</i>
<i>kuifeend</i>	<i>Aythya fuligula</i>
<i>toppereend</i>	<i>Aythya marila</i>
<i>eidereend</i>	<i>Somateria mollissima</i>
<i>zwarte zee-eend</i>	<i>Melanitta nigra</i>
<i>grote zee-eend*</i>	<i>Melanitta fusca</i>
<i>brilduiker</i>	<i>Bucephala clangula</i>
<i>middelste zaagbek</i>	<i>Mergus serrator</i>
<i>grote zaagbek</i>	<i>Mergus merganser</i>
<i>kraanvogel</i>	<i>Grus grus</i>

<i>meerkoet</i>	<i>Fulica atra</i>
<i>schalekster</i>	<i>Haematopus ostralegus</i>
<i>zilverplevier</i>	<i>Pluvialis squatarola</i>
<i>bontbekplevier</i>	<i>Charadrius hiaticula</i>
<i>strandplevier</i>	<i>Charadrius alexandrinus</i>
<i>kievit</i>	<i>Vanellus vanellus</i>
<i>grutto</i>	<i>Limosa limosa</i>
<i>regenwulp</i>	<i>Numenius phaeopus</i>
<i>wulp</i>	<i>Numenius arquata</i>
<i>zwarte ruiter</i>	<i>Tringa erythropus</i>
<i>tureluur</i>	<i>Tringa totanus</i>
<i>groenpoatruiter</i>	<i>Tringa nebularia</i>
<i>steenloper</i>	<i>Arenaria interpres</i>
<i>kanoetstrandloper</i>	<i>C. canutus</i>
<i>drieteenstrandloper</i>	<i>Calidris alba</i>
<i>bonte strandloper</i>	<i>Calidris alpina</i>
<i>krombekstrandloper</i>	<i>Calidris ferrugineas</i>
<i>dwergmeeuw</i>	<i>Larus minutus</i>

Ad *: Voor zomertaling en grote zee-eend zijn geen gebieden geselecteerd omdat geen enkel gebied aan de selectie- en begrenzingscriteria voldoet.

2. Bescherming van leefgebieden (artikel 3 en 4)

2.1 Stand van zaken betreffende de aanwijzing van speciale beschermingszones in de periode 2002-2004

Nederland heeft in 2000 ter uitvoering van het arrest C-3/96 van het Europese Hof van Justitie in een keer 49 gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Hiermee kwam het aantal aangewezen gebieden op 79 met een totale oppervlakte van ongeveer een miljoen hectare. In de periode 2002-2004 zijn door Nederland geen nieuwe gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Wel hebben een aantal gebieden grenswijzigingen ondergaan in het kader van de bezwaar- en beroepsprocedures. Dit betreft zowel uitbreidingen (in zes gevallen elk meer dan 250 ha) als verkleiningen met gebiedsdelen die niet aan de gestelde begrenzingcriteria bleken te voldoen.

De aanwijzingsbesluiten van maart 2000 stonden op grond van de Algemene wet bestuursrecht voor belanghebbenden open voor bezwaar en beroep. Van deze mogelijkheid is op grote schaal gebruik gemaakt: in totaal is door ruim 1500 rechtspersonen bezwaar aangetekend. Tegen het merendeel van de besluiten is ook beroep ingesteld bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. De bezwaarprocedures zijn kort geleden afgerond. Voor vier gebieden loopt de beroepsprocedure nog (september 2005): Lauwersmeer, Waddeneilanden/ Noordzeekustzone/ Breebaart, Wormer- en Jisperveld, Ilperveld/Varkenland/Twiske.

De rechter heeft expliciet ook de toegepaste selectiecriteria en de begrenzingssystematiek aanvaard: "de Afdeling acht de handelwijze van verweerder, waarbij deze zich bij het opstellen van de selectiecriteria om te komen tot de aanwijzing van speciale beschermingszones heeft gebaseerd op de IBA 1989, en de actualisatie daarvan voor Nederland, welke is neergelegd in de IBA 1994, niet onredelijk." En verder: "Op grond van ornithologische criteria en daarmee direct en noodzakelijkerwijs samenhangende landschapsecologische overwegingen zijn de geselecteerde gebieden begrensd [...]. In hetgeen appellanten hebben aangevoerd ziet de Afdeling geen aanleiding om de methode van begrenzing onredelijk of anderszins onjuist te achten."

In het navolgende overzicht worden alle in 2000 aangewezen gebieden behandeld waar in de verslagperiode grenswijzigingen hebben plaatsgevonden. Van de eerder aangewezen gebieden (1986-1998) zijn de grenzen in de verslagperiode ongewijzigd gebleven. Grenswijzigingen die in 2001 en 2005 plaatsvonden, worden niet apart behandeld maar zijn ter volledigheid wel opgenomen in de overzichtstabel (bijlage I). De totale oppervlakte van uitbreidingen (2001-05) bedraagt 14.206 ha en van verkleiningen 3.308 ha zodat per saldo de totale oppervlakte toenam met bijna 10.900 ha. Hiervan betreft ruim 6500 ha water (cq. Noordzee, Voordelta). De aangebrachte grenswijzigingen zullen nog in een aparte nota (in combinatie met de gewijzigde VR-database) aan de Commissie worden toegelicht conform het schrijven van de Commissie van 21 juni 2005: "Updating of the Natura 2000 Standard Data Forms and Database".

WADDENEILANDEN/ NOORDZEEKUSTZONE/ BREEBAART:

Deze aanwijzing is om begrenzingstechnische redenen in maart 2004 in zes delen gesplitst. Het betreft de volgende gebieden: Duinen Texel, Duinen Vlieland, Duinen Terschelling, Duinen Ameland, Duinen Schiermonnikoog en Noordzeekustzone. Drie kleine deelgebieden (in totaal ca. 200 ha) zijn daarbij afgevalen: bij de komende aanwijzing van Natura2000-gebieden¹ zal dit worden aangepast.

GELDERSE POORT:

In april 2003 is dit gebied uitgebreid met agrarische gebieden en de oeverzone van het zomerbed die vooral van belang zijn als voedselgebied voor ganzen en als voedsel- en rustplaats voor watervogels. De oorspronkelijke aanwijzing was beperkt tot reservaat- en beheersgebieden vallend onder de toenmalige Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (RBON) maar dit uitgangspunt staat op gespannen voet met de jurisprudentie waaruit blijkt dat bij begrenzing uitsluitend ornithologische criteria kunnen worden gehanteerd. Vervolgens zijn in december 2003 enkele gebiedsdelen die niet behoren tot het leefgebied van de vogels waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht: bedrijfsterreinen van enkele steenfabrieken, enkele percelen bouwland omgeven door bos ten noorden van Pannerden en enkele geïsoleerd gelegen percelen ten zuiden van de Hezelstraat in Doij.

GREVELINGEN:

In juli 2002 is een bos- en recreatiegebied aan de noordwestzijde (bekend als "De Punt", ca. 40 ha) buiten de begrenzing gebracht omdat dit deelgebied geen functie heeft voor de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen.

HOLLANDS DIEP:

In januari 2003 is een gesloten wilgenbos aan de noordzijde (bekend als "Esscheplaat", ca. 70 ha) buiten de begrenzing gebracht omdat het niet behoort tot het leefgebied van de watervogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen.

IJSSEL:

In april 2003 is dit gebied uitgebreid met agrarische gebieden en de oeverzone van het zomerbed die vooral van belang zijn als voedselgebied voor ganzen en als voedsel- en rustplaats voor watervogels. De oorspronkelijke aanwijzing was beperkt tot gebiedsdelen vallend onder de toenmalige Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (RBON) maar dit uitgangspunt bleek op gespannen voet te staan met de jurisprudentie waaruit blijkt dat bij begrenzing uitsluitend ornithologische criteria kunnen worden gehanteerd. Vervolgens is in januari 2004 een gebiedsdeel (Nijenbeker Klei tussen Deventer en Zutphen) dat niet behoort tot het leefgebied van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht.

LEEKSTERMEERGEBIED:

In april 2003 is dit gebied in de Polder Matsloot uitgebreid met agrarisch grasland (ca. 100 ha) dat van belang is als voedselgebied voor ganzen. Vervolgens is in januari 2004 het bedrijfsterrein van het Watersportcentrum Leekstermeer bestaande uit een jachthaven en aangrenzende bebouwing, buiten de begrenzing gebracht omdat het niet behoort tot het leefgebied van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen (dit gebiedsdeel was tekstueel ook al uitgezonderd²).

LEENDERBOS EN GROOTE HEIDE:

In juli 2002 is een gebiedsdeel bestaande uit landbouwgronden ten zuidwesten van Leenderstrijp (ca. 100 ha) buiten de begrenzing gebracht omdat het niet behoort tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Het betreft natuurontwikkelingsgebied dat in de toekomst van belang kan worden voor de roodborsttapuit waarvoor dit gebied onder meer is aangewezen. De begrenzing van Vogelrichtlijngebieden kan, ingevolge de gevolgde methodiek zoals die in maart 2000 is vastgesteld, alleen rekening worden gehouden met actueel aanwezige vogelwaarden.

MARKERMEER:

Het gebied is in november 2002 uitgebreid met enkele hectaren dijktaalud en een strekdam nabij de Houtribsluizen te Lelystad die van betekenis zijn voor één van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen (nestplaats voor de visdief).

NEDER-RIJN:

¹ Dit betreft de aanwijzing van Habitatrichtlijn-gebieden waarbij overlappende gebieden zullen worden samengevoegd tot "Natura2000-gebieden".

² Voor alle in 2000 aangewezen gebieden geldt dat bestaande bebouwing (incl. tuinen en erven), verhardingen en (jacht)havens geen deel uitmaken van het aangewezen gebied omdat deze geen wezenlijk deel uitmaken van het leefgebied van de genoemde vogelsoorten.

In april 2003 is dit gebied uitgebreid met agrarische gebieden en de oeverzone van het zomerbed die vooral van belang zijn als resp. voedselgebied voor ganzen en als voedsel- en rustplaats voor watervogels. De oorspronkelijke aanwijzing was beperkt tot gebiedsdelen vallend onder de toenmalige Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (RBON) maar dit uitgangspunt bleek op gespannen voet te staan met de jurisprudentie waaruit blijkt dat bij begrenzing uitsluitend ornithologische criteria kunnen worden gehanteerd. Vervolgens is in maart 2004 enige bebouwing onder Elst en twee jachthavens die geen functie hebben voor de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht.

DOOSTELIJKE VECHTPLASSEN:

In april 2003 is dit gebied uitgebreid met een aantal plassen onder Loosdrecht (bekend als de Tweede t/m de Vijfde Plas) die onder meer van belang zijn als voedselgebied voor de zwarte stern, één van de vogelsoorten waarvoor het gebied in maart 2000 is aangewezen. Vervolgens zijn in april 2004 enige deelgebieden (o.a. Kievitsbuurt-Noord met verspreide bebouwing) die niet behoren tot het leefgebied van de vogels waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht. Tegelijkertijd is een terrein in de Bethunepolder toegevoegd omdat het deel uitmaakt van het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Verder zijn bebouwing, verhardingen en jachthavens die reeds tekstueel waren geëxclaveerd, ook op de kaart buiten de begrenzing gebracht.

SALLANDSE HEUVELRUG:

In maart 2002 is een perceel gesloten bos (ca. 4 ha) dat niet behoort tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht.

VELLWEMEER:

In oktober 2002 is de bij aanwijzing reeds in aanleg zijnde nieuwe oeververbinding tussen Gelderland en Flevoland (N302) buiten de begrenzing gebracht omdat deze weg, wegbermen en dijktaalud (ca. 12 ha) geen onderdeel uitmaken van het leefgebied van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen.

VOORNES DUIN:

In januari 2003 is de oorspronkelijke aanwijzing (1378 ha) beperkt tot de twee duinmeren Quackjeswater en Breedewater (159 ha) omdat de rest van het overwegend droge duingebied niet behoort tot het leefgebied van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen.

WAAL:

In april 2003 is dit gebied uitgebreid met agrarische gebieden en de oeverzone van het zomerbed die vooral van belang zijn als resp. voedselgebied voor ganzen en als voedsel- en rustplaats voor watervogels. De oorspronkelijke aanwijzing was beperkt tot gebiedsdelen vallend onder de toenmalige Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (RBON) maar dit uitgangspunt staat op gespannen voet met de jurisprudentie waaruit blijkt dat bij begrenzing uitsluitend ornithologische criteria kunnen worden gehanteerd.

WEERTER- EN BUDELERBERGEN:

In juni 2002 zijn twee gebiedsdelen te weten het Weerterbos aan de noordzijde en het Ringselven e.o. aan de zuidzijde buiten de begrenzing gebracht omdat beide niet behoren tot het leefgebied van boomleeuwerik, nachtzwaluw en roodborsttapuit waarvoor het gebied is aangewezen. Het gebied was abusievelijk ook aangewezen voor enkele water- en moerasvogels maar het betreft hier kleine aantallen die niet voldoen aan de selectiecriteria die in 2000 zijn gehanteerd voor de aanwijzing van de gebieden.

DE WIEDEN:

In december 2003 zijn 80 ha landbouwgronden aan de zuidoostzijde van het gebied op de kaart buiten de begrenzing gebracht omdat de kaart hier niet in overeenstemming was met de beschrijving van de begrenzing in de nota van toelichting (in dergelijke gevallen is de laatste doorslaggevend). Verder vonden enkele kleine uitbreidingen plaats bij Wanneperveen en Giethoorn.

ZOOMMEER:

In september 2002 is een voormalig zanddepot (met grasland en ruigte) bekend als de Molenplaat (ca. 125 ha), dat niet behoort tot het leefgebied van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen, buiten de begrenzing gebracht.

2.2 Doelgerichte maatregelen in de Speciale BeschermingsZones (SBZ) gedurende de verslagperiode 2002-2004

2.2.1 Algemene maatregelen

Meer dan 95% van de Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden maakt deel uit van de ecologische hoofdstructuur (EHS) van Nederland, de 'ruggengraat' van de Nederlandse natuur. Het beheer van belangrijke delen van deze Natura2000 gebieden is in handen van Natuurbeheerorganisaties als de Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Provinciale landschappen. Daarnaast zijn Natura2000 terreinen in eigendom en/of beheer bij particulieren, gemeenten, waterschappen, en de rijksoverheid (ministerie van Defensie, ministerie van Verkeer en Waterstaat). De grotere watergebieden worden beheerd door Rijkswaterstaat (ministerie van Verkeer en Waterstaat).

Om de genoemde gebieden te beschermen zijn beheerplannen van belang. Vaak beschikken de verschillende beherende instanties per natuurgebied dat zij in beheer hebben over een beheerplan. Deze plannen zijn niet voor alle speciale beschermingszones gebiedsdekkend aanwezig.

In de periode 2002 - 2004 is gewerkt aan de voorbereiding van een aantal belangrijke acties:

- de definitie van reële en realiseerbare instandhoudingsdoelen per soort: deze bepalen welke beheersmaatregelen nodig zijn en voor welke soorten het beschermingsregime wordt opgezet;
- het opstellen van beheersplannen per gebied: hierin is verder uitgewerkt welke beheersmaatregelen nodig zijn om een duurzame staat van instandhouding te bewerkstelligen en hoe natuurbelangen en andere belangen zoals landbouw en recreatie op elkaar kunnen worden afgestemd.

Deze acties worden in 2005 en 2006 uitgevoerd door het ministerie van LNV, in samenwerking met de provincies, terreinbeheerders en maatschappelijke organisaties.

2.2.2 Voorbeelden

Als illustratie voor de in de verslagperiode getroffen doelgerichte maatregelen in vogelrichtlijngebieden worden hier enkele voorbeelden aangehaald. Daarnaast worden per gebied een korte karakteristiek van het gebied en enkele specifieke aandachtspunten gegeven.

GROOTE PEEL

Korte karakteristiek:

Het nationaal park De Groote Peel is één van de laatste hoogveenengebieden waar ondanks grootschalige afgravingen, belangrijke natuurterreinen gespaard zijn gebleven. Het huidige moerassenlandschap van De Groote Peel is ontstaan door afgraven van veen voor turfwinning. Hierdoor zijn op sommige plaatsen grote waterplassen ontstaan. Het vochtige karakter en de rust maken het gebied aantrekkelijk voor vogels. Het is een van de vogelrijkste gebieden in West Europa.

Kwalificerende soorten: blauwborst (broedend), kraanvogel, porseleinhoen (broedend), taigarietgans, toendrarietgans, kolgans.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De negatieve effecten van de grote droogte in 2003 vielen mee als gevolg van maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen. Het waterpeil bleef gunstig dankzij de verbeterde interne waterhuishouding en een aantal voorafgaande natte winters.

De geoorde fuut kwam als gevolg daarvan tot het recordaantal van 43 broedparen en ook de dodaars nam toe. De roerdomp had in 2001 vier territoria en in 2003 twee of drie.

In het weidevogelreservaat is de maaidatum uitgesteld tot 15 augustus vanwege de aanwezigheid van kwartels. In 2002 pleisterden er maar liefst 600 kraanvogels, in 2003 slechts enkele.

WOLDERWIJD EN NULDERNAUW

Korte karakteristiek:

Het Wolderwijd en Nulder Nauw bestaat uit een groot zoetwatermeer met zeer uitgestrekte kranswiervelden.

Kwalificerende soorten: kleine zwaan, pijlstaart, tafeleend, meerkoet.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

Het natuurontwikkelingsproject Delta Schuivenbeek heeft tot doel eutroof water vanuit de Gelderse vallei niet langer in het Nuldernaau terecht te laten komen, maar via een strekdam af te leiden naar het zuidelijker en reeds zeer eutrofe Nijkerkernauw. Op termijn zullen de strekdam en het in 2002 ingeplante riet een soort krekengebied gaan vormen. Het natuurontwikkelingsproject Groene Kruispunt moet een toekomstige verbinding tussen Oostvaardersplassen en Veluwe mogelijk maken. Natuurmonumenten heeft het moerasgebied Harderbroek aan de Flevozijde van het Wolderwijd uitgebreid door landbouwgrond aan te kopen.

WADDENZEE

Korte karakteristiek:

De Waddenzee wordt wel beschouwd als het – in internationaal opzicht – belangrijkste natuurgebied in ons land. Deze status dankt het gebied vooral aan de grote aantallen foeragerende trekvogels die vrijwel het gehele jaar door hier waargenomen kunnen worden en aan de eilanden en vastelandskust met hun duinen en kwelders, waar natuurlijke processen nog op grote schaal plaatsvinden. Het Natura 2000-gebied is begrensd volgens de PKB Waddenzee en omvat alle buitendijkse delen, inclusief de grotere kweldereenheden op de eilanden; de begrenzing loopt naar het noorden en westen tot in het zeegat tussen de eilanden. Ook de Eems-Dollard, een van de twee natuurlijke estuaria in ons land, ligt binnen het gebied. De Waddenzee (de Nederlands, Duitse en Deense delen samen) is het grootste Europese wetland en de wadden vormen de grootste aaneengesloten rij slikplaten ter wereld.

Het Waddenzeegebied is van zeer groot belang als broedgebied voor de kustgebonden meeuwen (met name kleine mantelmeeuw), sterns (grote stern, visdief, noordse stern en dwergstern) en een tweetal steltlopers (kluut en strandplevier): allen broedvogels van embryonale duinen of zandplaten met schelpen en hogere delen van de kwelder. Daarnaast vormen enkele kweldergebieden met aangrenzende jonge duinen als De Schorren op Texel en De Boschplaat op Terschelling een belangrijke broedgebied voor soorten van grijze duinen (blauwe kiekendief, velduil) en duinmoerassen (lepelaar en bruine kiekendief).

De Waddenzee is verreweg het belangrijkste gebied in Nederland voor trekvogels van de intergetijdengebieden. Van twaalf soorten steltlopers verblijft gemiddeld (veel) meer dan de helft van het Nederlandse totaal in dit gebied. Hetzelfde geldt voor rotgans, bergeend en eidereend. De verspreiding van deze vogels is afhankelijk van hun voedselkeuze en hun voorkeur voor bepaalde typen hoogwatervluchtplaatsen.

Kwalificerende soorten: aalscholver, bergeend, bontbekplevier, brandgans, drieteenstrandloper, eidereend, goudplevier, grauwe gans, kanoetstrandloper, kleine zwaan, kluut, lepelaar, pijlstaart, rosse grutto, rotgans, scholekster, slechtvalk, slobbeend, smient, steenloper, toendrarietgans, toppereend, tureluur, wintertaling, wulp, zilverplevier, zwarte ruiter, zwarte stern.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De provincies Noord-Holland en Friesland zijn gestopt met de plannen om windmolens in de Waddenzee te plaatsen. Deze zouden een barrière vormen voor vogels die dagelijks trekken tussen voedsel- en rustgebieden. De Waddenzee is op 11 oktober 2002 door de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) aangewezen als bijzonder kwetsbaar gebied: een duidelijk signaal aan de scheepvaart om behoedzaam met het gebied om te springen.

In 2004 is in het Beleidsbesluit scheldiervisserij 2005- 2020 het nieuwe beleid ten aanzien van scheldiervisserij in de kustwateren (Waddenzee, Oosterschelde, etc.) vastgelegd. Het Beleidsbesluit is in overeenstemming met de verplichtingen Nederlandse verplichtingen op grond van de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. Het kabinet zet in op een scheldiervisserijbeleid dat perspectief biedt op een economisch gezonde bedrijfstak met productiemethoden die de natuurwaarden respecteren en waar mogelijk versterken. Aangezien bij continuering van de mechanische kokkelvisserij een verhoging van de voedselreservering en handhaving of vergroting van het areaal aan gesloten gebied op basis van het EVA II onderzoek en de vogelrichtlijn en habitatrichtlijn wordt voorzien is het kabinet van oordeel dat de mechanische kokkelvisserij in de Waddenzee onvoldoende mogelijkheden heeft om zich duurzaam te ontwikkelen. Omdat deze vorm van scheldiervisserij niet past binnen het uitgangspunt van duurzame ontwikkeling van de Waddenzee zal de mechanische kokkelvisserij daar niet langer worden toegestaan. Met ingang van 1 januari 2005 worden derhalve geen vergunningen meer verleend voor de mechanische kokkelvisserij in de Waddenzee.

Door zeespiegelstijging en hogere pieken in waterafvoeren zal in de nabije toekomst de spuicapaciteit in de Afsluitdijk onvoldoende zijn om het IJsselmeer op een veilig peil te houden. Extra sluizen moeten de capaciteit vergroten. Een systeem van geleidelijke overgangen, dat brakwaterzones creëert kan veel natuurwinst opleveren. Waterrecreatie Advies heeft in opdracht van het ministerie van LNV en andere opdrachtgevers grootschalig onderzoek verricht onder watersporters in het IJsselmeer en de Waddenzee. Een belangrijke conclusie: voor beide gebieden geldt rust als belangrijk motief voor 'stille' watersporters om er te varen.

ZWARTE WATER

Korte karakteristiek:

Het gebied betreft het geheel aan uiterwaarden ten noorden van Zwolle waar de Overijsselse Vecht samenstroomt met het Zwarte Water.

Kwalificerende soorten: kleine zwaan en kolgans.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De uiterwaarden in het gebied zijn voor ongeveer driekwart in bezit van Staatsbosbeheer. Door beheersovereenkomsten met een groot aantal boeren vindt geen omzetting plaats van graslanden in bijvoorbeeld maïsakkers. Het jaar 2003 was bijzonder goed voor de kwartelkoning: liefst 14 roepende mannetjes werden gelokaliseerd. Van baardmannetjes broeden er tussen vijf en tien paar. Snor, rietzanger en sprinkhaanzanger zijn nog in redelijke aantallen aanwezig. Het aantal overwinterende ganzen en zwanen is stabiel.

LEEKSTERMEERGEBIED

Korte karakteristiek:

Het gebied bestaat uit open water, moeras en vochtig grasland.

Kwalificerende soort: kolgans.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

Het gehele Leekstermeergebied is aangewezen als permanent waterbergingsgebied waardoor het met recht een wetland van formaat kan worden genoemd.

De EHS rond het Leekstermeergebied wordt versneld gerealiseerd. De waterkwaliteit van het Leekstermeer zal sterk toenemen doordat het meer gevoed gaat worden met Drents beekwater. Als gevolg van de inrichting als 'meebewegende berging' vindt een verdere verschuiving van weidegebied naar moerasgebied plaats. De nestelende blauwborsten en rondstappende grote zilverreiger in het voorjaar van 2004 zijn de voorbodes van wat hopelijk komen gaat.

OOSTVAARDERSPLASSEN

Korte karakteristiek:

Dit grote moerasgebied ontstond spontaan na de drooglegging van Zuidelijk Flevoland. Honderdduizenden vogels bezoeken het gebied tijdens hun trek. Ook als broed-, rust- en ruigebied is het gebied van groot belang.

Kwalificerende soorten: aalscholver (broedend), roerdomp (broedend), grote zilverreiger (broedend), lepelaar (broedend), bruine Kiekendief (broedend), blauwe Kiekendief (broedend), porseleinhoen (broedend), blauwborst (broedend), aalscholver, grote zilverreiger, lepelaar, wilde zwaan, grauwe gans, brandgans, krakeend, wintertaling, pijlstaart, slobbeend, tafeleend, kuifeend, nonnetje, kluut.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

Het gebied de Oostvaardersplassen staat inmiddels bekend als een van de meest unieke moerasgebieden in Europa en het is een internationaal erkend voorbeeld van succesvolle natuurontwikkeling. Veel vogelsoorten in Nederland halen in dit gebied hun maximale aantallen. De Oostvaardersplassen is al ruim twintig jaar een van de belangrijkste ruigebieden voor de grauwe gans in Europa. In de vroege zomer van 2002 ging het naar schatting om 21.000 vogels. In de winter zijn de meeste grauwe ganzen in Nederland aanwezig. In november worden in de Oostvaardersplassen jaarlijks tussen de 20.000 en 30.000 vogels geteld. Een andere soort die in de Oostvaardersplassen in november in relatief hoge aantallen wordt gezien, is de slobbeend: meer dan 6.000 vogels. Beheerder Staatsbosbeheer wil in het Praamweggebied een groot natuuractiviteitencentrum bouwen, daarnaast wordt een 250 hectare groot gebied ingericht voor natuurgebonden recreatie, natuureducatie en voorlichting. Het gebied moet een etalage worden van het grote natuurgebied de Oostvaardersplassen. De begrazingsdruk in het gebied van voornamelijk paarden, runderen en edelherten is behoorlijk hoog. De intensieve begrazing is zeker ook van invloed op de vogelstand. Momenteel zijn er echter geen aanwijzingen dat dit ten koste gaat van de volgens de Europese Vogelrichtlijn in stand te houden vogelsoorten.

WORMER- EN JISPERVELD

Korte karakteristiek:

Het Wormer- en Jisperveld bestaat uit natte graslanden, moeraszones en zoete wateren. In het gebied komen zeldzame verlandingsvegetaties voor (trilvenen, veenheiden).

Kwalificerende soorten: kemphaan (broedvogel), lepelaar, smient, grutto (slaapplaats).

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De veestapel van Natuurmonumenten is weer gegroeid waardoor het nu mogelijk is om het gebied te bemesten, te beweiden en te maaien op een manier die gunstig is voor de weidevogels en wordt de maaidatum volledig afgestemd op de aanwezige broedvogels.

Naar aanleiding van onderzoek van het broedsucces en de voedselécologie van de zwarte stern bleek dat helder viswater belangrijk is. Het uitbreiden en herstellen van helder water in de omgeving is bewerkstelligd door het baggeren en graven van poelen.

Het aantal roerdompen neemt nog steeds toe: het aantal broedparen in 2003 was 13 tot 15 paar. De 'kwalificerende' soorten doen het over het algemeen goed in het gebied. Er kwamen in 2001 nog zes kempfanen tot broeden en er waren in dat jaar op zeker moment tussen de 3.000 en 5.000 grutto's op de slaapplaatsen. In het winterseizoen werden meer dan 15.000 smienten geteld. Het bezit van Natuurmonumenten wordt vrijwel ieder jaar iets uitgebreid.

BIESBOSCH

Korte karakteristiek:

Het gebied wordt gekenmerkt door rivieren, kreken, slikken, rietgorzen, bekade grienden en polders. Door de afsluiting van het Haringvliet is het normale getij verdwenen en vervangen door een schijngetij. Unieke omstandigheden waarin een rijk domein van flora en fauna aanwezig is.

Kwalificerende soorten: bruine kiekendief (broedend), ijsvogel (broedend), blauwborst (broedend), lepelaar, kleine zwaan, kolgans, grauwe gans, brandgans, smient, kraakeend.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De Biesbosch is door diverse grootschalige natuurontwikkelingsprojecten en gebiedsuitbreidingen aantrekkelijker en rustiger geworden. De plezierjacht is na jarenlange protesten van natuurorganisaties in de loop van 2002 gestopt.

Bij een storm in oktober 2002 is op veel verschillende plaatsen een groot areaal doorgeschooten griendbos door storm geveld, waardoor er meer openheid is ontstaan in de monotone wilgenbossen. De toekomst zal leren welke vogels hiervan gaan profiteren. Voor de ijsvogel is het zelfs het op één na belangrijkste gebied in Nederland, met in de jaren 2000 - 2002 steeds méér dan twintig broedparen. In het project Zuiderklip ontstaat een plasdras gebied na beëindiging van de bemaling. Voor broedvogels is het gebied van groot belang. Door overbegrazing verdween een deel van het broedbiotoop van blauwborst en rietzanger op de Noorderelsplaat. Staatsbosbeheer heeft na jarenlang aandringen van de natuurorganisaties besloten om met ingang van 2005 de begrazing te beëindigen.

DWINGELDERVELD

Korte karakteristiek:

Voormalig stuifzand en heide gebied, omgezet in bos en landbouwgebied maar van grote waarde voor flora en avifauna.

Kwalificerende soorten: zwarte specht (broedend).

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De laatste tien jaar is de waterstand in het gebied zoveel mogelijk omhoog gebracht en zijn enkele slenken weer open gegraven. Daardoor zijn van een aantal broedvogels de aantallen toegenomen: dodaars, geoorde fuut, kleine plevier en rietgors. Fuut, roodhalsfuut en roerdomp hebben zich (opnieuw) gevestigd als broedvogel. Ook een toenemend aantal wintergasten profiteert van de nattere omstandigheden, zoals toendrarietgans (max. 7.000), kolgans (max. 600) en kleine zwaan (>100). Op sommige plaatsen wordt bos gekapt en daar profiteert de boomleeuwrik van. De komende tien jaar zal nog 150 hectare bos gekapt worden om vernatting van slenken in het bosgebied te bevorderen en om de bossen natuurlijker te maken.

MAASDUINEN

Korte karakteristiek:

De Maasduinen is een onderdeel van het rivierduinencomplex ten oosten van de Maas, tussen de plaatsen Gennep en Venlo. Het ligt op een stuwwal die tijdens de laatste ijstijd is ontstaan. Op deze stuwwal met zandheuvels vinden we op de drogere delen voornamelijk naaldbos. Op de lagere delen, tussen de zandruggen, zijn vennen en moerassen ontstaan. Aan de noordwestzijde is een oude Maasarm verland tot een fraai moerasgebied.

Kwalificerende soorten (inclusief Vogelrichtlijngebied Hamert): nachtzwaluw (broedend), zwarte specht (broedend), boomleeuwrik (broedend), grauwe klauwier (broedend).

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

In de Maasduinen wordt hard gewerkt aan venherstel. Tot landbouwgrond ontgonnen vennen worden vernat en voedselarm gemaakt en de ontwatering van het gebied en omgeving wordt zoveel mogelijk beperkt. Grote herstelprojecten zijn bijvoorbeeld het Driessenven (Bergerheide) en het Heerenven (de Hamert). Tussen 1999 en 2002 is bijna 40 hectaren afgegraven en vernat. Dit moeras vormt een waardevolle aanvulling op de overwegend droge natuur in het nationaal park De Maasduinen. Geleidelijk zal het gebied veranderen van een open waterplas in een besloten moeras, doordat er zich begroeiingen met allerlei water en moerasplanten zullen gaan ontwikkelen. De vegetatie en ook de insectenfauna ontwikkelt zich voorspoedig, met als indirect gevolg een broedgeval van de grauwe klauwier in 2003. Plaggen is een belangrijke 'effectgerichte' maatregel waarmee vermeste en daardoor vergraste en verruigde delen van de heideterreinen zijn hersteld. Met plaggen worden, mét de bovenste laag van de bodem, de meeste voedingsstoffen in één keer verwijderd. Door het plaggen is een goede uitgangssituatie ontstaan. Daarna moet de heide echter voedselarm worden gehouden. Dit gebeurt door begrazing met schapen, runderen en geiten.

Verscheidende, door bos gescheiden, heide-eilandjes worden met elkaar verbonden. Een behoorlijk oppervlakte, met voornamelijk naaldbos wordt geveld. Uiteindelijk zal de verbindingsstrook bestaan uit een bosheidlandschap, waar nog tussen de 10 en 25% bos over is. De strook zal gedeeltelijk worden ontdaan van grassen en bosstrooisel door middel van plaggen. Als dit alles klaar is zal het gebied worden ingerasterd en door vee worden begraaud.

Herstel van de heidevelden en vennen is van groot belang voor onder andere de grauwe klauwier, dodaars, geoorde fuut, oeverzwaluw en roodborsttapuit.

LAUWERSMEER

Korte karakteristiek:

Het Lauwersmeer bestaat uit open water, moerassen en graslanden.

Kwalificerende soorten: bruine kiekendief (broedend), grauwe kiekendief (broedend), kemphaan (broedend), lepelaar, kleine zwaan, wilde zwaan, grauwe gans, brandgans, kraakeend, wintertaling, pijlstaart, slobeend, reuzensterne.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

Nadat het Beheers- en Inrichtingsplan voor het Nationaal Park Lauwersmeer was opgesteld werd het Lauwersmeer op 11 november 2003 aangewezen als Nationaal Park.

VELUWE

Korte karakteristiek:

De Veluwe is het grootste Vogelrichtlijngebied in Nederland met een 'droog' karakter. De Veluwe is ontstaan op een stuwwal uit de voorlaatste ijstijd. De meeste bossen zijn aangeplant ter beteugeling en ontginning van de woeste zandgronden. Ongeveer tweederde deel van de oppervlakte bestaat uit bos, de rest uit heiden, vennen en zandverstuivingen. Naaldbos domineert, maar plaatselijk komen ook bossen voor met berk, eik en beuk. Met name de vele landgoederen zorgen voor een gevarieerde bosaanplant. Enkele beken hebben dalen in het landschap uitgespoeld. Mede door de enorme omvang van het gebied komen hier verschillende vogelsoorten in grote aantallen voor. Dit geldt bijvoorbeeld voor wespandief, nachtzwaluw, ijsvogel, zwarte specht, boomleeuwerik, duinpieper en grauwe klauwier.

Kwalificerende soorten: wespandief (broedend), nachtzwaluw (broedend), ijsvogel (broedend), zwarte specht (broedend), boomleeuwerik (broedend), duinpieper (broedend), grauwe klauwier (broedend).

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

Al jaren doet de nachtzwaluw het goed op de zuidelijke Veluwe. Elders in Nederland neemt de populatie niet toe of is de nachtzwaluw zelfs uitgestorven. De forse toename van de nachtzwaluw op de Zuidoost-Veluwe die de afgelopen jaren werd vastgesteld, lijkt zich te hebben gestabiliseerd. In 2001 werden hier 76 territoria vastgesteld, een jaar later maar liefst 117 en in 2002 werden 122 territoria geteld. Ook in het Nationale Park "De Hoge Veluwe" bleef de stand stabiel met 45 territoria, evenals op het Harskampse Zand. SOVON wijdt de toename onder andere aan enkele warme zomers in en voorafgaand aan de verslagperiode. Daardoor was er meer voedsel (insecten) beschikbaar en de vogel broedt dan twee keer in één jaar. Ook het beheer draagt bij aan de toename van de nachtzwaluw. Door begrazing en plaggen, wordt vergrassing tegengegaan. Bovendien hebben de bodemvogels voldoende rust om te broeden, doordat bepaalde delen voor bezoekers zijn afgeschermd. Opvallend is dat de nachtzwaluw in Veluwezoom ook midden op de heide broedt. Normaal gesproken broedt de grijsbruine vogel het liefst op kale plekken; de pootjes zijn zo kort dat ze in het gras niet uit de voeten kunnen. SOVON vermoedt dat de vogels naar een andere broedplek uitwijken, omdat de optimale gebieden -grotendeels dichtgegroeide zandverstuivingen al bezet zijn met broedende nachtzwaluwen.

GELDERSE POORT

Korte karakteristiek: De Gelderse Poort bestaat uit delen van de uiterwaarden langs de Waal en Pannerdens Kanaal en open water, moerassen en graslanden in aangrenzende polders.

Kwalificerende soorten: roerdomp (broedend), kwartelkoning (broedend), zwarte stern (broedend), ijsvogel (broedend), wilde zwaan, kolgans, grauwe gans, slobbeend.

Doelgerichte maatregelen en hun doorwerking:

De aanwijzing van de Gelderse Poort onder de Vogelrichtlijn is bij besluit van 8 december 2003 van de minister van LNV definitief geworden. Naast het al aangewezen deel zijn nog enkele belangrijke delen van het leefgebied van kolgans, grauwe gans, kwartelkoning, tafeleend en aalscholver binnen de begrenzing opgenomen. Het aantal broedende zwarte sterns is al jaren stabiel, alle sterns broeden op nestvlotjes. De ijsvogel blijft het goed doen met ongeveer 20 broedparen. In de Doijpolder is een plan gemaakt voor een ontgroning met als eindresultaat een nieuw natuurgebied. Het aantal grauwe ganzen in de Doijpolder neemt nog steeds sterk toe. Wel is het broedsucces nu al enkele jaren erg laag. Het aantal jongen dat groot wordt is sinds 2001 lager dan het verwachte aantal dat nodig is voor een stabiele populatie. Indien dit de komende jaren zo blijft, mag dus verwacht worden dat de aantallen weer terug zullen lopen. Het geringe broedsucces geldt niet in de Bemmelse- en Gendtse Polder, waar door jacht erg weinig vossen voorkomen en de ganzen vandaar meer broedplekken succesvol weten te benutten. In de maanden januari en februari houdt het Natuurmuseum Nijmegen één maal in de week een ganzenexcursie per bus. De opzet is om bezoekers te laten genieten van de grote aantallen ganzen in het gebied zonder verstorend aanwezig te zijn.

2.2.3 Europese subsidiefondsen voor implementatie van Natura 2000

Projecten in Nederland die Europese cofinanciering van LIFE-Nature hebben ontvangen tussen 2002 en 2004 en positieve effecten hebben op de doelstellingen van vogelrichtlijngebieden zijn:

Het IJperveld (LIFE02 NAT/NL/008486). In dit project, ingediend door stichting Het Noord-Hollands Landschap worden via diverse aanpassingen in maai- en bemestingsregime de omstandigheden voor roerdomp en grutto zoveel mogelijk hersteld. Dit gebeurt in het IJperveld, een Natura 2000 gebied dat door de veelheid aan water, eigenlijk alleen per boot goed te bereiken is. Meer informatie: <http://www.landschapnoordholland.nl/home.php>

De Alde Feanen (LIFE04 NAT/NL/000203). Dit project is ingediend door It Fryske Gea. Het betreft het herstel van de habitat voor de Noordse Woelmuis in Natura 2000 gebied Alde Feanen. Door het aanbrengen van peilverschillen op gebiedsniveau, ontstaan daarvoor de ideale omstandigheden. Hiervan profiteert echter ook de Roerdomp.

Het Bargerveen (LIFE04 NAT/NL/000206). Dit project vindt plaats in het Natura 2000 gebied Bargerveen, waar door middel van dijken de hydrologische situatie zoveel mogelijk hersteld wordt ten behoeve van het herstel van het hoogveen. Het project is aangevraagd door Staatsbosbeheer, regio Groningen - Drenthe. Het gebied is ook erg belangrijk voor vogels: 15 soorten van de bijlage I lijst van de VR komen hier voor.

(Website: <http://europa.eu.int/comm/environment/life/project/index.htm>)

"Farmers for Nature" (F4N). Door het Interreg NoordZee programma wordt het project "Farmers for Nature" ofwel "F4N" gefinancierd. In dit project wordt in Nederland gezocht naar nieuwe manieren om natuur en regionale landschapskwaliteit te verbeteren. Het gaat om 3 pilotgebieden:

- in Friesland gaat het om nieuwe manieren om weidevogels te beschermen;
- in Drenthe worden in het Drentsche Aa gebied verbeteringen gezocht in de relatie landbouw - natuur;
- in Drenthe speelt het project Drents Goed, een kwaliteitsmerk voor rundvleesproductie door rundvee dat gehouden wordt voor landschapsonderhoud.

2.3 Maatregelen buiten speciale beschermingszones in 2002-2004

Verbod op het gebruik lood- en zinkhagel

Op grond van artikel 50 van de Flora en Faunawet (en artikel 13 van het Jachtbesluit) is bij de uitoefening van de jacht het gebruik van hagelpatronen die metallisch lood bevatten niet toegestaan. Hierdoor wordt de belasting van de bodem met lood sterk gereduceerd.

Maatregelen voor de grauwe kiekendief

Algemene informatie:

Grauwe kiekendieven zijn vogels van open landschappen. Het voedsel bestaat uit kleine gewervelden (vooral muizen en zangvogels) en insecten en wordt vaak op grote afstand van het nest verzameld. Het zijn trekvogels, die overwinteren in tropisch Afrika. De herkenning van grauwe kiekendieven is vaak lastig, omdat de soort erg lijkt op de blauwe kiekendief. Grauwe kiekendieven komen in Nederland bijna alleen voor in Noordoost-Groningen, het Lauwersmeer en Flevoland. Dankzij de inzet van vrijwilligers en vogelbeschermers kon de grauwe kiekendief voor Nederland behouden blijven.

Status: Broedvogel en doortrekker

Trek/stand/winter: Trekvogel

Trend en aantal: De grauwe kiekendief is in de loop van de eeuw gestaag in aantal afgenomen; van 500-1000 paar rond 1900, 250 paar in 1950 en 50 paar in 1980 tot minder dan tien paar in 1990. Belangrijke oorzaken van deze enorme afname zijn het verdwijnen van grote oppervlaktes heide, stuifzanden en hoogvenen en de ongeschiktheid van de soort voor het hoogproductieve agrarische landschap, dat ervoor in de plaats kwam. In de duinen spelen vooral versnippering en verstoring een negatieve rol. De grootschalige braaklegging van akkergronden in Oost-Groningen leidde onverwacht tot een - mogelijk slechts tijdelijke - opleving van de soort; hier broeden de laatste jaren 10 tot 20 paren.

Foerageer- en broedbiotoop: Grassteppen of de cultureel variant daarvan: graanakkers of langdurig braakliggende akkers, waarop zich een ruigtevegetatie heeft ontwikkeld.

De website van de Werkgroep Grauwe Kiekendief www.grauwekiekendief.nl

Maatregelen ter bescherming van moerasvogels

Hier worden een drietal projecten genoemd waar op verschillende manieren inhoud wordt gegeven aan het "Beschermingsplan Moerasvogels" buiten de beschermde gebieden.

Recreatiegebied Twiske (2000-2002)

Het betreft een voorbeeldproject waarbij leefgebied van moerasvogels samengaat met recreatie en waarbij samenwerking met rietsnijders een bijdrage heeft geleverd aan herstel van het leefgebied.

Doel:

Door achterstallig onderhoud waren rietvelden verruigd en verdroogd, moerasvogelsoorten kenmerkend voor nat rietland zijn hierdoor lokaal achteruitgegaan. De doelstelling van twee deelprojecten was herstel van nat rietland waarmee kenmerkende soorten als de roerdomp in aantal toenemen.

Maatregelen:

In januari 2000 is in het eerste deelgebied (0,3 hectare) het riet gemaaid en de bestaande wilgenopslag verwijderd. Vervolgens is ongeveer 20 cm van de toplaag verwijderd en zijn sloten rond en midden door het perceel gegraven. Het gemaaide riet is verwerkt tot rietbopen op de locatie zelf. De vergraven grond is aan de rand van het deelgebied gedeponneerd. In de nazomer van 2001 is in het tweede deelgebied (1,0 hectare) het riet gemaaid en in bopen langs de rand van het gebied gedeponneerd. Afhankelijk van de hoogteligging is 10-30 cm van de toplaag verwijderd. Vervolgens zijn sloten van ongeveer 2 meter breed en 0,5-1 meter diep gegraven. In beide deelgebieden fluctueert het waterpeil op natuurlijke wijze. In de rietvelden is een begin gemaakt met een cyclisch maaibeheer (deels elke drie jaar, deels elke negen jaar), bereidheid en samenwerking met rietsnijders hebben hier een rol in gespeeld.

Effecten:

In beide percelen komt de rietontwikkeling geleidelijk weer op gang. De roerdomp is alleen foeragerend waargenomen (Van der Hut, R. 2002), maar soorten als grauwe gans, waterral, rietzanger, snor en baardman hebben zich al gevestigd.

Krimpenerwaard (2004)

Het betreft een voorbeeldproject voor zwarte stern. Als gevolg van de verslechterde broed- en voedselsituatie is de populatie zwarte stern in de laatste jaren sterk achteruitgegaan. Verstoring door recreanten en agrariërs heeft eveneens een rol gespeeld.

Doel:

Het doel is geschikte broedlocaties te creëren en de foerageergelegenheden in het gebied te verbeteren.

Maatregelen:

Sloten zijn uitgebaggerd zodat er helder water ontstaat waarmee de voedselsituatie wordt verbeterd. Dit is met name uitgevoerd rondom broedlocaties. Sloten zijn anders beheerd: sloten worden niet in zijn geheel opgeschoond, maar krabbescheer wordt bloksgewijs verwijderd, zodat er nog voldoende mogelijkheden zijn voor verjonging van krabbescheer.

Het broedbiotoop is verbeterd door op 4 locaties sloten te verbreden naar 45m bij 15m met een diepte van 40 cm. waardoor de golflslag minimaal is. In het biotoop wordt een zomerruigte beheer gevoerd waardoor de beschikbaarheid van insecten zal toenemen. In dit project zijn 100 nestvlotjes voor zwarte sterns ingezet.

Het toepassen van randenbeheer (gunstig voor de voedselsituatie) in het agrarisch gebied is gestimuleerd door de mogelijkheden van subsidie te vergroten.

Effecten:

Het project is in 2004 uitgevoerd, effecten zijn nog niet bekend.

Vogelplas Starrevaart (2002-2004)

Een voorbeeld project waarbij getroffen maatregelen (nog) niet de gewenste effecten lijken te bereiken.

Doel:

Het gebied bestaat een plas van 30 hectare, droog rietland van 10 hectare en nat rietland van 15 hectare dat in de praktijk veelal droog ligt. Het streven is instellen van een natuurlijk waterpeilbeheer waarmee de vitaliteit van het riet wordt bevorderd waaronder herstel van het areaal nat rietland.

Maatregelen:

Vanaf 2002 is het streefpeil in de winter -3.30 m NAP en in de nazomer -3.70 m NAP. Dit wordt gerealiseerd door de overstorthoogte in de loop van het jaar in geleidelijke stappen te veranderen Bij extreem laag water kan eventueel water worden ingelaten. Het 'natte' rietland staat alleen bij het hoge winterpeil (-3.30 m NAP) (gedeeltelijk) onder water.

Effecten:

Lage zomerwaterstanden in 2002 hebben niet geleid tot een uitbreiding van riet op de droogvallende rand van de plas. Door de variabele overstorthoogte in de loop van het jaar is er weinig ruimte voor variatie in waterpeil tussen de jaren.

Kenmerkende soorten zijn bruine kiekendief, blauwborst, rietzanger, kleine karekiet en rietgors. Kort voor en na de oplevering van de tweede fase van het gebied (1994-1997) kwamen een aantal 'natte' soorten wel in kleine aantallen voor (o.a. dodaars, roerdomp, waterral, snor, baardman en onregelmatig porseleinhoen en grote karekiet).

2.4 Maatregelen in landbouwgebieden

Per 1 januari 2000 is het Programma Beheer als nieuw subsidiestelsel ingegaan. Veel aparte subsidieregelingen zijn daarmee overgegaan naar programmabeheer. In het Programma Beheer zijn twee regelingen opgenomen, een regeling voor gebieden met de hoofdfunctie natuur (Regeling natuurbeheer (SN)) en een regeling voor gebieden met de hoofdfunctie landbouw (Regeling agrarisch natuurbeheer (SAN)). Volgens een schatting van het uitvoeringsorgaan van het Programma Beheer, LASER, blijkt dat een klein deel van de gebieden van Programma Beheer ook in Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden liggen.

Daarnaast worden binnen het kader van de SAN met boeren overeenkomsten gesloten voor de opvang van weidevogels voor een totale oppervlakte van 41.385 ha in 2001; deze oppervlakte is in 2004 toegenomen tot 51.660 ha. Tabel 6 geeft een overzicht van de verschillende pakketten die kunnen worden afgesloten met het aantal ha per pakket tot 1-1-2005.

Tabel 6: Afgesloten Weidevogelpakketten (Programma Beheer) tot 1-1-2002 en tot 1-1-2005

Weidevogelpakketten	Toegekend tot 1-1-2002 (ha)	Toegekend tot 1-1-2005 (ha)
Weidevogelgrasland met een rustperiode 1 april – 1 juni	773	1485
Weidevogelgrasland met een rustperiode 1 april – 8 juni	581	1383
Weidevogelgrasland met een rustperiode 1 april – 15 juni	2094	4875
Weidevogelgrasland met een rustperiode 1 april – 22 juni	1706	3768
Vluchtheuvels voor weidevogels	13	23
Plas-dras voor broedende vogels	39	33
Algemeen weidevogelgebied	24315	26637
Belangrijk algemeen weidevogelgebied	5973	6555
Soortenrijk vogelgebied kritische soorten	2201	2646
Zeer soortenrijk vogelgebied kritische soorten	3690	4255

Totaal individuele en collectieve weidevogelpakketten	41385	51660
---	-------	-------

3. Soortbescherming (artikel 5, 7, 8 en 9)

3.1 Algemeen beschermingsregime

3.1.1 Flora- en faunawet

Op 1 april 2002 is de Flora- en faunawet in werking getreden. De Flora- en faunawet is een raamwet, die nader is uitgewerkt in algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen. In deze wet zijn onder meer de Vogelwet en de Jachtwet opgegaan. Met de Flora- en faunawet wordt onder meer het soortenbeschermingsdeel van de Vogelrichtlijn uitgevoerd.

De verbodsbepalingen van artikel 5 en 6, eerste lid, van de Vogelrichtlijn zijn vrijwel één op één in de Flora- en faunawet opgenomen.

De belangrijkste verschillen met de eerdere wetgeving zijn de volgende:

- onder de Flora- en faunawet wordt de intrinsieke waarde van het in het wild levende dier erkend;
- in de wet is een voor eenieder geldend voorzorgbeginsel opgenomen. Handelingen die nadelige gevolgen kunnen veroorzaken dienen achterwege te worden gelaten en voor zover deze handelingen niet kunnen worden achterwege gelaten dienen de gevolgen daarvan zoveel mogelijk te worden beperkt of ongedaan te worden gemaakt;
- de verbodsbepalingen aangaande vogels gaan verder dan de Vogelrichtlijn voorschrijft. Behalve een verbod op het wegnemen of vernielen van nesten is ook een verbod op het beschadigen of vernielen van vaste rust- en verblijfplaatsen van vogels;
- er zijn nog slechts vier soorten vogels als jachtwild aangemerkt (zie 3.2 Jacht);
- afschot van vogels buiten de reguliere jacht is slechts toegestaan op basis van een door gedeputeerde staten verleende ontheffing en voor een beperkt aantal soorten (houtduif (per 1 april 2002), zwarte kraai en kauw (toegevoegd per 1 april 2004) op basis van een landelijk geldende vrijstelling of een door provinciale staten vastgestelde provinciale vrijstelling (zes soorten ganzen, ekster, holenduif, huismus, knobbelzwaan, meerkoet, ringmus, roek, smient en spreeuw). Van de vrijstellingen mag door de grondgebruikers slechts gebruik worden gemaakt ter voorkoming of bestrijding van belangrijke schade aan gewassen, vee, bedrijfsmatige visserij en wateren. In de regel wordt door gedeputeerde staten slechts ontheffing verleend aan faunabeheereenheden op basis van een door de faunabeheereenheid opgesteld en door gedeputeerde staten goedgekeurd faunabeheerplan, waarmee een planmatige aanpak van schadeproblematiek is gewaarborgd. (Artikel 9, eerste lid, onderdeel a, derde gedachtestreepje, van de Vogelrichtlijn).

3.1.2 Soortbeschermingsplannen (artikel 10, eerste lid, van de richtlijn)

Soortbeschermingsplannen hebben tot doel aan te geven welke activiteiten nodig zijn om populatie(s) van een of meer bedreigde soorten in Nederland veilig te stellen. De plannen moeten ervoor zorgen dat binnen een periode van vijf jaar door middel van diverse maatregelen de populatie(s) van de betreffende soort(en) weer in een gunstige staat van instandhouding te brengen.

Tijdens de verslagperiode waren soortenbeschermingsplannen in uitvoering voor:

- steenuil
- grauwe kiekendief
- woudaap
- kwak
- roerdamp
- purperreiger
- lepelaar
- krooneend
- blauwe kiekendief
- porseleinhoen
- zwarte stern
- snor
- grote karekiet
- baardman
- blauwborst

Voor de kwartelkoning is gedurende de verslagperiode een soortbeschermingsplan opgesteld, maar dat plan is gedurende de verslagperiode niet meer in uitvoering gegaan.

3.1.3 Nieuwe Rode Lijst voor vogels

In 2004 is een nieuwe Rode Lijst Vogels gemaakt, zowel volgens de Nederlandse criteria als volgens de IUCN-criteria.

Van 183 (onder)soorten broedvogels kon bepaald worden of ze al of niet op de Rode Lijst 2004 thuishoren. Volgens de Nederlandse criteria horen 78 soorten (43%) op de Rode Lijst: 8 "verdwenen uit Nederland", 12 "ernstig bedreigd", 12 "bedreigd", 20 "kwetsbaar" en 26 "gevoelig".

Voor de Rode Lijst volgens IUCN-criteria komen 84 (46%) soorten in aanmerking: 8: *Regionally Extinct*.

21: *Critically Endangered*, 19: *Endangered*, 19: *Vulnerable* en 17: *Near Threatened*.

In vergelijking met de Rode Lijst 1994, die 64 soorten bevatte, blijkt dat gemiddeld genomen de mate van bedreiging nu minder is dan in 1994. Zo is de toestand van soorten van "natte natuur", waar Nederland een relatief grote internationale verantwoordelijkheid voor heeft, is over het algemeen verbeterd. Daarnaast hebben acht soorten zich na 1994 gevestigd als broedvogel. Deze nieuwe "aanwinsten" krijgen door hun kleine populatie een plek op de Rode Lijst.

Zorgwekkend daarentegen is de toestand van soorten van het agrarisch gebied, waar veel broedvogels zo sterk zijn afgenomen, dat ze op de Rode Lijst belanden. Nederland heeft ook voor soorten van het agrarisch gebied een relatief grote internationale verantwoordelijkheid.

De klapekster, duinpieper en ortolaan staan op het punt van verdwijnen.

3.2 Jacht (artikel 7 van de Vogelrichtlijn)

Er zijn onder de Flora- en faunawet nog slechts vier soorten vogels als jachtwild aangemerkt: houtduif, fazant, wilde eend en patrijs. Omdat de patrijs in Nederland een Rode Lijstsoort is, kan op deze soort de jacht niet worden geopend (artikel 7, eerste lid, van de richtlijn). Op de soorten waarop de jacht wel kan worden geopend wordt deze slechts geopend gedurende de periode buiten het broedseizoen van de betreffende soorten (artikel 7, vierde lid, van de richtlijn).

Afschot van grauwe ganzen, kolganzen en smienten buiten het broedseizoen is volgens de terminologie van de richtlijn jacht. Volgens de terminologie van de Flora- en faunawet kan dan sprake zijn van schadepreventie en -bestrijding. Voor schade door overwinterende ganzen en smienten is, vanwege de jaarlijks oplopende kosten van uit te betalen schadeclaims van agrariërs, binnen de kaders van de Flora- en faunawet een specifieke aanpak uitgewerkt. De jacht op ganzen en smienten was reeds onder de Jachtwet verboden. Voor overwinterende ganzen en smienten wordt 80.000 ha foerageergebied aangewezen, waar ganzen en smienten ongestoord moeten kunnen foerageren. Landbouwers binnen de foerageergebieden worden schadeloos gesteld door middel van een beheerpakket. Buiten de aangewezen foerageergebieden worden de ganzen en smienten verjaagd. Daarbij wordt op beperkte schaal begeleidend afschot toegepast. Andere soorten dan grauwe ganzen, kolganzen en smienten mogen niet worden geschoten.

3.3 Vangen van vogels (artikel 8 van de richtlijn)

Slechts voor het vangen en doden van zwarte kraaien, kauwen en eksters mag gebruik gemaakt worden van vallen (artikel 8 van de richtlijn). In de Nederlandse situatie zijn dergelijke vallen geen niet-selectieve vangmiddelen, omdat dergelijke vallen regelmatig op onbedoelde bijvangst kunnen en moeten (zie het tweede aandachtspunt hieronder) worden gecontroleerd.

3.4 Resumé toegestane uitzonderingen (artikel 9 van de richtlijn)

Er zijn slechts op beperkte schaal uitzonderingen toegestaan. Uitgangspunt is steeds dat uitzonderingen slechts kunnen worden toegestaan indien de gunstige staat van instandhouding van de soort niet in het geding is. Waar wel uitzonderingen zijn toegestaan, ondanks dat de soort niet in een gunstige staat van instandhouding verkeert, betreft dat uitzonderingen ten behoeve van onderzoek in het belang van de vogelstand. Op artikel 9, eerste lid, onderdeel c (verstandig gebruik) is slechts ten behoeve van het rapen van kievitseieren een uitzondering toegestaan: zoeken en rapen van kievitseieren is alleen toegestaan in de provincie Friesland in de periode van maart tot medio april. Er zijn ca. 8000 zoekers/rapers. Per zoeker/raper mogen per raapseizoen slecht 15 eieren worden meegenomen. Rapers hebben de verplichting in de periode waarin geraapt wordt en daarna de nesten van weidevogels te beschermen tegen landbouwactiviteiten. Een overzicht van de in 2002 en 2003 toegestane uitzonderingen staat in bijlage II.

3.5 Toegestane verkoop van vogels (artikel 6 van de richtlijn)

Verkoop van vogels van soorten van bijlage III/2 (artikel 6, derde lid, van de richtlijn) is slechts toegestaan voor zover de betreffende vogels zijn gedood in het kader van preventie of bestrijding van schade. Het betreft dan de volgende soorten: grauwe gans, kolgans, smient en meerkoet.

3.6 Uitzetten van vogels (artikel II van de richtlijn)

Het in de vrije natuur uitzetten van vogels is verboden (artikel II Vogelrichtlijn). In het geval van exoten die eerder zijn geïntroduceerd of die zich hebben gevestigd na te zijn ontsnapt uit gevangenschap kunnen gedeputeerde staten bepalen dat de stand daarvan moet worden ingeperkt, ook tegen de wil van de grondgebruiker. De soorten waar het hier om gaat zijn onder meer canadese gans, nijlgans en rosse stekelstaart.

4. Monitoring, onderzoek en communicatie (artikel 10)

4.1 Monitoring en onderzoek

4.1.1 Monitoring

Monitoring van soorten is georganiseerd in het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Dit is een samenwerkingsverband van de volgende deelnemende partijen: ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselvoorziening (Directie Natuur, Directie Kennis), Ministerie van Verkeer en Waterstaat (RIZA, RIKZ), het ministerie van VROM, het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de provincies. Dit netwerk bestaat sinds 1995.

In het NEM worden onder andere gegevens verzameld over planten, vogels, vleermuizen, reptielen en amfibieën, dagvlinders, libellen en paddestoelen. Particuliere Gegevensleverende Organisaties (PGO's) hebben een belangrijke rol omdat zij relevante tellingen organiseren en natuurgegevens beheren (de PGO-meetnetten). Naast het NEM worden in het kader van soortbeschermingsplannen specifieke monitoringsacties uitgevoerd.

Belangrijkste onderdelen voor wat betreft vogels in het NEM zijn:

- Meetnet Broedvogels, bestaande uit drie onderdelen:
 - Monitoring algemene broedvogels (BMP)
 - Monitoring zeldzame broedvogels (LSB)
 - Landelijk Weidevogelmeetnet.
- Meetnet Watervogels. Onder andere: midwintertelling en ganzen- en zwanentellingen. De informatie gaat ook naar Wetlands International in het kader van de Ramsar-conventie. Het doel is omvang en trend van de populaties te bepalen.
- Monitoring vogels van de Waddenzee. Databank ten behoeve van internationale rapportages (TMAP), bestaande uit:
 - Meetnet broedvogels*: monitoring aantal en verspreiding van broedvogels karakteristiek voor de Waddenzee in het kader van trilaterale samenwerking tussen Denemarken, Duitsland en Nederland;
 - Meetnet Wad- en watervogels*: monitoring van aantal en locatie van pleisterplaatsen en monitoring van doortrekkende watervogelpopulaties.

De directie Natuur is bezig een nieuw structureel programma voor de natuurinformatievoorziening op te zetten, met als doel een adequate informatievoorziening voor wettelijke taken en verplichtingen. Dit wordt het WOT IN (Wettelijke Onderzoeks Taken Informatievoorziening Natuur) genoemd, een hulpmiddel om gestructureerd diverse rapportages, zoals bijvoorbeeld voor de Vogelrichtlijn, op te stellen.

4.1.2 Voortgang monitoring

Alle gegevens van het NEM (<http://www.siliconmeadow.nl/~nemweb/>) worden verzameld door het CBS. Het CBS maakt ieder jaar een kwaliteitsrapport over alle NEM-meetnetten. Jaarlijks worden door SOVON rapporten opgesteld met daarin de ontwikkeling van trends van broedvogels en watervogels. Op de website van SOVON zijn deze gegevens/rapporten te downloaden.

In opdracht van LNV Directie Natuur is door SOVON en het CBS recent een omvangrijke studie afgerond naar de trends in aantallen en verspreiding van vogels in de speciale beschermingszones onder de Vogelrichtlijn. Deze zijn bepaald op basis van de gemonitorde gegevens (SOVON & CBS 2005, concept rapport 09/2005).

Monitoring in het kader van soortbeschermingsplannen gebeurt voorafgaand aan het opstellen van een soortbeschermingsplan om te bepalen waar het meest effectief maatregelen uitgevoerd kunnen worden. Soorten van soortbeschermingsplannen die niet in het NEM opgenomen zijn, worden apart gemonitord met een jaarlijkse inventarisatie.

4.1.3 Onderzoek

Gedurende de verslagperiode is door tal van onderzoeksinstellingen onderzoek verricht naar de volgende, aan de Vogelrichtlijn gerelateerde onderwerpen:

1. aanwijzing van soorten en selectie/begrenzing van gebieden;
2. bestuurlijk juridische doorwerking over de verschillende bestuurslagen;
3. methodologieën om significante effecten (dosis-effect relaties) te kunnen bepalen;
4. dosis-effect relaties bij ontwerp van infrastructurele werken, woningbouw, bedrijventerreinen, land- en tuinbouw;
5. Mer-studies;
6. compenserende en mitigerende maatregelen (achteraf in planprocessen);
7. communicatie en informatievoorziening rond de Vogelrichtlijn.

Door NWO-STW wordt onderzoek gefinancierd over "Lange-termijn effecten van menselijke verstoring op waadvogels die foerageren op getijdeplaten: het gebruik van telemetrie en kooi-experimenten" dat door de Rijksuniversiteit Groningen wordt uitgevoerd.

Bijlage III omvat voorbeelden van onderzoek die in de verslagperiode lopen of zijn afgerond.

Bijlage IV omvat een uitgebreide lijst met publicaties.

4.1.4 Organisatie van seminars, conferenties, workshops

In 2004 was het 25 jaar geleden dat de Vogelrichtlijn in werking is getreden. De Vogelrichtlijn is de oudste natuurwet van de Europese Unie en vormt naast de Habitatrichtlijn één van de twee belangrijkste natuurwetten voor de Europese Unie. Ter gelegenheid hiervan heeft Nederland in samenwerking met de Europese Commissie een internationale conferentie georganiseerd. Deze heeft op 8 en 9 november 2004 plaatsgevonden. Ruim 150 vertegenwoordigers van de EU-lidstaten en maatschappelijke organisaties hebben op de conferentie belangrijke stappen gezet in de richting van betere bescherming van vogels in de Europese Unie. Tijdens de conferentie werden de aanwezigen het eens over een aantal prioriteiten en acties. De voorgestelde acties moeten een belangrijke bijdrage leveren aan het stoppen van het verlies van biodiversiteit in de Unie in 2010 (zie ook: Report of the EU Conference "25 years of the Birds Directive: Challenges for 25 Countries").

Regelmatig worden op de website <http://www.natura-2000.nl> aankondigingen gedaan over conferenties en workshops in het kader van de Vogel- en Habitatrichtlijn.

4.2 Onderwijs, informatie en communicatie in relatie met vogelbescherming

In het kader van de Vogelrichtlijn zijn voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd, onder andere bij de aanwijzing van nieuwe gebieden waarbij tevens toelichting is gegeven over de toepassing van artikel 6 van de Habitatrichtlijn. De voorlichting vond plaats zowel voor landelijke publieke en private organisaties als voor regionale en lokale organisaties. Regionale en lokale bijeenkomsten werden meestal georganiseerd door de regiodirecties van het ministerie van LNV.

Voor burgers met vragen over de Vogelrichtlijn is het eerste aanspreekpunt van het ministerie van LNV, de Infotiek. De Infotiek is gevestigd in het hoofdgebouw van het Ministerie van LNV en bestaat sinds 1 juni 1973. Bezoekers van het ministerie kunnen zonder toegangspas de Infotiek inlopen. De Infotiek behandelt in eerste instantie de vragen, meldingen en klachten afkomstig van burgers, bedrijven, andere overheden, organisaties, studenten en scholieren. Dit gebeurt per telefoon, e-mail, fax, brief of aan de balie. Specialistische vragen worden doorgeleid naar de betrokken beleidsdirectie. Behalve dat de Infotiek reactief werkt, heeft deze ook een signaalfunctie. Bij veel klachten of vragen over een bepaald onderwerp wordt dit doorgegeven aan de betrokken directies.

Met betrekking tot informatie over beschermde soorten is sinds 2001 het "Natuurloket" geopend. Dit loket verstrekt informatie over het voorkomen van beschermde soorten in gebieden en is via het Internet te bereiken (www.natuurloket.nl).

Voor organisaties (ministeries, NGO's etc.) die direct te maken hebben met de consequenties van de richtlijnen is een informatiebundel met alle wetteksten, adviezen van de Commissie en de correspondentie gemaakt. Deze informatiebundel '*Internationale Regelgeving*' is de eerste keer op 23 augustus 1996 uitgegeven en later op 1 maart 1999 opnieuw uitgegeven met aanvullende informatie.

Op de websites www.minlnv.nl/natuurwetgeving en wetten.overheid.nl kan via het Internet uitgebreide informatie worden verkregen over de (natuur)wetgeving.

Door SOVDON wordt via website een grote hoeveelheid aan informatie geboden:

Zo worden er nieuwsbrieven verstrekt over:

- predatie - jaarlijks;
- watervogeltellingen - maandelijks;
- per provincie - jaarlijks;
- midwintertellingen - jaarlijks;
- waddennieuws - jaarlijks.

Daarnaast zijn er folders beschikbaar over:

- Vogels van Nederland (met speciale folders voor jongeren);
- Het inventariseren van kolonievogels en zeldzame broedvogels;
- schenkingen en donaties.

Ook Vogelbescherming Nederland heeft een website www.vogelbescherming.nl met veel informatiemateriaal en antwoorden op veel gestelde vragen.

In een aantal Natura2000 gebieden (onder andere de Grootte Peel, de Oostvaardersplassen en de Biesbosch) zijn bezoekerscentra en/of observatiehutten ingericht om de bezoekers te informeren en in de gelegenheid te stellen waarnemingen te doen. Daarnaast bieden verschillende beheerders (waaronder Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale landschappen) de mogelijkheid om groepsgewijs onder begeleiding van een deskundige gids de natuurgebieden te bezoeken.

Literatuur

SOVON & CBS 2005. Trends van vogels in het Nederlandse Natura2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Birdlife International (2004) Birds in the European Union: a status assessment. Wageningen, The Netherlands: Birdlife International.
(<http://birdsineurope.birdlife.org>, <http://www.birdlife.org>)

Broedvogels in Nederland, 2003, SOVON monitoringrapport 2005/1.

Watervogels in Nederland, 2002/2003, SOVON monitoringrapport 2004/02.
(www.sovon.nl)

Ministerie van LNV. Rapportage (artikel 12) over de implementatie van de Vogelrichtlijn in de periode 1999-2001 – Nederland.

Report of the EU Conference “25 years of the Birds Directive: Challenges for 25 Countries”, Ministry of agriculture, Nature and Food Quality and the Directorate General for the environment of the European Commission.

Waterbird Population Estimates, Wetlands International, 2002.

5. Regelgeving (artikel 18)

Overzicht relevante wet- en regelgeving (artikel 18 van de richtlijn):

- Flora- en faunawet.
- Jachtbesluit.
- Besluit beheer en schadebestrijding dieren.
- Besluit faunabeheer.
- Besluit prepareren van dieren.
- Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten.
- Regeling aanwijzing toezichthouders Flora- en faunawet.
- Bekendmaking lijsten beschermde inheemse diersoorten.
- Regeling beheer en schadebestrijding dieren.
- Regeling prepareren van dieren.
- Jachtregeling.
- Regeling vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten Flora- en faunawet.
- Regeling zoeken, rapen en beschermen van kievitseieren.

Bijlage I
Overzichtstabel met alle Vogelrichtlijngebieden (speciale beschermingszones) waarvan in de periode maart 2000 - juni 2005 de begrenzing is aangepast

Vogelrichtlijngebied (naam na wijziging)	EU-gebiedscode	Oppervlakte 2000	Oppervlakte 2005	Vershil	Datum wijziging	Toelichting (paragraaf 2.1)
Duinen Texel	NL3009008	134741	3102	-286	19 maart 2004	1
Duinen Vlieland	NL3009009		1398		19 maart 2004	1
Duinen Terschelling	NL3009007		3221		19 maart 2004	1
Duinen Ameland	NL3009005		2055		19 maart 2004	1
Duinen Schiermonnikoog	NL3009006		1043		19 maart 2004	1
Noordzeekustzone	NL9802001		123646		19 maart 2004	1
Gelderse Poort	NL9902004	5700	6114	+414	25 april 2003	2
Grevelingen	NL9802021	13869	13831	-38	8 juli 2002	3
Hollands Diep	NL9802019	4065	3977	-88	9 januari 2003	4
IJssel	NL9802036	7000	9297	+2297	25 april 2003 30 januari 2004	5
Leekstermeergebied	NL9802041	1449	1552	+103	25 april 2003 20 januari 2004	6
Leenderbos en Groote Heide	NL3009014	2661	2524	-137	15 juli 2002	7
Markermeer	NL9803029	60993	60999	+6	11 november 2002	8
Neder-Rijn	NL9802038	2900	3259	+359	25 april 2003	9
Oostelijke Vechtplassen	NL9802060	5739	6683	+944	25 april 2003 20 april 2004	10
Sallandse Heuvelrug	NL9803015	2233	2228	-5	20 maart 2002	11
Veluwemeer	NL9802033	3087	3056	-31	10 oktober 2002	12
Voornes Duin	NL2002017	1378	159	-1219	10 januari 2003	13
Waal	NL2000011	2728	5509	+2781	25 april 2003	14
Weerter- en Budelerbergen	NL9802209	3535	2255	-1280	26 juni 2002	15
De Wieden	NL3009004	9412	9326	-86	3 december 2003	16
Zoommeer	NL9902010	1191	1053	-138	16 september 2002	17
Voordelta	NL9802017	82245	88760	+6515	7 december 2001	--
IJperveld, Varkensland en Twiske	NL1000007	1840	2202	+362	20 januari 2005	--
Warmer- en Jisperveld	NL9802058	1328	1753	+425	20 januari 2005	--

Bijlage II Rapportage Derogaties 2002 en 2003

(artikel 9 van de Vogelrichtlijn)

DEROGATIES 2002

NL 01 2002

betreft:	Preparateurvergunningen
code van toegestane activiteit:	70
toegestane activiteit:	prepareren van dode vogels
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	51
reden(en):	opvoeding
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde vogels
aantal vergunningen of personen:	< 150
periode :	2002
vangmiddel:	-
aantal vogels:	ca. 3500-4000
opmerkingen:	Alleen vogels waarvoor een vrijstelling geldt of een ontheffing is verleend van het bezitsverbod en vogels die uit het wild afkomstig zijn, maar die een natuurlijke dood zijn gestorven mogen worden geprepareerd. De preparateurs voorzien de geprepareerde vogels van een merkteken. Activiteit heeft geen impact op de populaties.

NL 02 2002

betreft:	Ringonderzoek
code van toegestane activiteit:	22
toegestane activiteit:	vangen (ringen)
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER via Vogeltrekstation
code reden(en):	51
reden(en):	wetenschappelijk onderzoek
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde vogels
aantal vergunningen of personen:	ca. 400
periode :	2002
vangmiddel:	vangkooien, netten, lokvogels, recorders
aantal vogels:	ca. 25.000
opmerkingen:	De vogels worden na het ringen of na controle van reeds aangebrachte ringen nabij de vangplaats losgelaten. Activiteit heeft geen impact op wilde populaties.

NL 03 2002

betreft:	Asielvergunningen
code van toegestane activiteit:	51
toegestane activiteit:	houden en verzorgen van vogels
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	42
reden(en):	bescherming van de avifauna (revalidatie van zieke en gewonde vogels)
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde soorten
aantal vergunningen of personen:	ca. 150

periode : 2002
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: ca. 5000-6000 watervogels, ca. 1000-1500 roofvogels en uilen, ca. 12000 zangvogels, ca. 15000 overige vogels
opmerkingen: Vogels worden na revalidatie zo spoedig mogelijk weer vrij gelaten in de onmiddellijke omgeving van waar zij werden gevonden. Gewonde, zieke of anderszins hulpbehoevende vogels die niet kunnen worden gerevalideerd worden gedood. Activiteit heeft geen invloed op wilde populaties.

NL 04 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen art. 10 Vogelwet/art. 68 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 100
toegestane activiteit: rapen van eieren en verstoren van nesten
competente overheid: CdK/GS (uitvoering door de provincies)
code reden(en): 40
reden(en): bescherming van flora en fauna
betrokken gebied: gebieden langs de kust en in het binnenland
betrokken soort(en): Larus argentatus, Larus ridibundus, Larus canus en Larus fuscus
aantal vergunningen of personen: ca. 250
periode : april - juli
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Tegengaan van de vestiging van nieuwe kolonies op plaatsen waar dat uit natuurbeschermingsoogpunt ongewenst is

NL 05 2002

betreft: Dierentuivergunningen
code van toegestane activiteit: 50,110
toegestane activiteit: houden, invoeren, uitvoeren
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): educatie in dierentuinen
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): div. soorten beschermde vogels
aantal vergunningen of personen: > 20 dierentuinen
periode : 2002
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Activiteit heeft geen impact op wilde populaties.

NL 06 2002

betreft: Onderzoek (algemeen)
code van toegestane activiteit: 20, 30, 100
toegestane activiteit: onder zich hebben, vangen, doden, rapen van eieren
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): wetenschappelijk onderzoek (ornithologie, bescherming van de vogelstand)
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): alle beschermde soorten
aantal vergunningen of personen: > 100

periode : 2002
vangmiddel: vangkooien en netten
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Vergunningen worden verleend aan wetenschappelijke onderzoekers verbonden aan universiteiten en wetenschappelijke instituten, op basis van goedgekeurde onderzoeksprojecten.

NL 07 2002

betreft: Onderzoek naar doodsoorzaak
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van dode vogels
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): onderzoek naar doodsoorzaak
betrokken gebied: Nederland (instituut in Lelystad)
betrokken soort(en): alle beschermde soorten
aantal vergunningen of personen: > 5
periode : 2002
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: ca. 1000
opmerkingen: Onderzoeksresultaten worden o.a. gebruikt bij het opsporen van overtredingen. Betreft voornamelijk roofvogels en uilen.

NL 08 2002

betreft: Educatie en onderzoek (eieren)
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van eieren (exclusief verzamelen van eieren in het veld)
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): onderzoek
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): alle soorten beschermde vogels
aantal vergunningen of personen: 7 (m.u.v. musea)
periode : 2002
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Betreft bestaande oude collecties. Uitbreiding van collecties is niet toegestaan. Activiteit heeft daarom geen impact op wilde populaties.

NL 09 2002

betreft: Educatie en onderzoek (algemeen)
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van dode en geprepareerde vogels, nesten, eieren van vogels
competente overheid: LNV
code reden(en): 51
reden(en): wetenschap en onderwijs
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): alle beschermde vogels

aantal vergunningen of personen: > 50
periode : 2002
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Oude bestaande collecties. Activiteit heeft geen impact op wilde populaties.

NL 10 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen art. 10 Vogelwet/art. 68 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 30, 20, 100
toegestane activiteit: doden, vangen, rapen van eieren, verstoring van nesten
competente overheid: CdK/GS (uitvoering door de provincies)
code reden(en): 20
reden(en): belang van de veiligheid voor het luchtverkeer
betrokken gebied: militaire en burgervliegvelden in Nederland
betrokken soort(en): diverse soorten
aantal vergunningen of personen: ca. 10
periode : 2002
vangmiddel: vuurwapen, vangkooien, roofvogels
aantal vogels: beperkt
opmerkingen: Veelal volstaat verjaging. Activiteit heeft dus nauwelijks of geen invloed op wilde populaties. Slechts gebruik van in gevangenschap gefokte roofvogels bij verjaging is toegestaan.

NL 11 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen art. 10 Vogelwet/art. 68 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 30
toegestane activiteit: doden
competente overheid: CdK/GS (uitvoering door de provincies)
code reden(en): 42
reden(en): behoud van de vogelstand
betrokken gebied: eiland Griend (SPA) in de Waddenzee
betrokken soort(en): Larus argentatus
aantal vergunningen of personen: 2
periode : 15 april - 15 juli
vangmiddel: Alpha chloralose
aantal vogels: < 50
opmerkingen: Doel is het voorkomen van vestiging van broedparen van de zilvermeeuw op vogeleiland Griend in het belang van andere soorten.

NL 12 2002

betreft: Vrijstelling op basis van Regeling zoeken en rapen van Kievitseieren.
code van toegestane activiteit: 100
toegestane activiteit: rapen van eieren
competente overheid: LNV
code reden(en): 63
reden(en): verstandig gebruik
betrokken gebied: Nederland, maar met name Friesland
betrokken soort(en): Vanellus vanellus
aantal vergunningen of personen: ca. 8000
periode : 1 maart - 8 april

vangmiddel:
aantal vogels:
opmerkingen:

-
aantal geraapte eieren is niet bekend; niet meer dan 15 eieren per persoon
Rapers hebben de verplichting in de periode waarin geraapt mag worden en daarna de nesten van weidevogels te beschermen tegen landbouwactiviteiten.

NL 13 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen/vrijstellingen art. 10 Vogelwet/art. 65 en 68 Flora- en faunawet

code van toegestane activiteit: 30
toegestane activiteit: doden
competente overheid: CdK/GS/PS (uitvoering door provincies)
code reden(en): 30
reden(en): voorkomen belangrijke schade
betrokken gebied: terreinen verspreid over het hele land
betrokken soort(en): meeuwen, spreeuwen en mussen
aantal vergunningen of personen: onbekend
periode : 2002
vangmiddel: vuurwapens
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: -

NL 14 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen/vrijstellingen art. 10 Vogelwet/art. 65 en 68 Flora- en faunawet

code van toegestane activiteit: 30
toegestane activiteit: doden en vangen
competente overheid: CdK/GS (uitvoering door provincies)
code reden(en): 31
reden(en): voorkomen belangrijke schade
betrokken gebied: verschillende terreinen in heel Nederland
betrokken soort(en): waterhoen, knobbelzwaan, blauwe reiger, holenduif, Turkse tortel
aantal vergunningen of personen: onbekend
periode : 2002
vangmiddel: vuurwapen
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen:

NL 15 2002

betreft: Vergunningen/ontheffingen/vrijstellingen art. 53 Jachtwet/art. 65 en 68 Flora- en faunawet

code van toegestane activiteit: 30
toegestane activiteit: doden in broedperiode
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 31
reden(en): voorkomen van belangrijke schade
betrokken gebied: terreinen verspreid over Nederland
betrokken soort(en): kraaiachtigen + houtduif, (wilde) eend, meerkoet, ganzen (Nederlandse broedpopulatie), fazant
aantal vergunningen of personen: onbekend
periode : 2002
vangmiddel: vuurwapen, vangkooi, kastval
aantal vogels: niet vastgelegd

opmerkingen: Enige soorten kraaiachtigen en de houtduif mogen het gehele jaar door vrijelijk worden bejaagd.

NL 16 2002

betreft: Vergunning/ontheffing art. 21 Vogelwet/art. 75 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 100
toegestane activiteit: verzamelen van niet uitgekomen eieren en dode nestjongen
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 50
reden(en): onderzoek naar reden verminderd broedsucces
betrokken gebied: terreinen verspreid over Nederland
betrokken soort(en): sperwer
aantal vergunningen of personen: 1
periode : 2002
vangmiddel: -
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: -

NL 17 2002

betreft: Vergunning/ontheffing art. 21 Vogelwet/art. 75 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 30/100
toegestane activiteit: doden en verzamelen van eieren
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 50
reden(en): onderzoek naar reden verminderd broedsucces sperwer
betrokken gebied: terreinen verspreid over Nederland
betrokken soort(en): huismus, ringmus en koolmees
aantal vergunningen of personen: 1
periode : 2002
vangmiddel: -
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Zie NL 16 2002

NL 18 2002

betreft: Vergunning/ontheffing art. 21 Vogelwet/art. 75 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 100
toegestane activiteit: verzamelen van niet uitgekomen eieren en dode nestjongen
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 50
reden(en): onderzoek
betrokken gebied: terreinen verspreid over Nederland
betrokken soort(en): bonte vliegenvanger
aantal vergunningen of personen: 1
periode : 2002
vangmiddel: -
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Zie NL 16 2002

NL 19 2002

betreft: Vergunning/ontheffing art. 21 Vogelwet/art. 75 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 100
toegestane activiteit: rapen van eieren
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER

code reden(en):	50
reden(en):	wetenschappelijk onderzoek
betrokken gebied:	Delta
betrokken soort(en):	visdief
aantal vergunningen of personen:	1
periode :	2002
vangmiddel:	-
aantal vogels:	100
opmerkingen:	Toxicologisch onderzoek in het belang van de vogelstand.

DEROGATIES 2003

NL 01 2003

betreft:	Preparateurvergunningen
code van toegestane activiteit:	70
toegestane activiteit:	prepareren van dode vogels
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	51
reden(en):	opvoeding
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde vogels
aantal vergunningen of personen:	< 150
periode :	2003
vangmiddel:	-
aantal vogels:	ca. 3500-4000
opmerkingen:	Alleen vogels die een natuurlijke dood zijn gestorven mogen worden geprepareerd. De preparateurs voorzien de geprepareerde vogels van een merkteken. Activiteit heeft geen impact op de wilde populaties.

NL 02 2003

betreft:	Ringonderzoek
code van toegestane activiteit:	22
toegestane activiteit:	vangen (ringen)
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER via Vogeltrekstation
code reden(en):	51
reden(en):	wetenschappelijk onderzoek
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde vogels
aantal vergunningen of personen:	ca. 400
periode :	2003
vangmiddel:	vangkooien, netten, lokvogels, recorders
aantal vogels:	ca. 25.000
opmerkingen:	De vogels worden na het ringen of na controle van reeds aangebrachte ringen nabij de vangplaats losgelaten. Activiteit heeft geen impact op wilde populaties.

NL 03 2003

betreft:	Asielontheffingen
code van toegestane activiteit:	51
toegestane activiteit:	houden en verzorgen van vogels
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	42
reden(en):	bescherming van de avifauna (revalidatie van zieke en gewonde vogels)
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde soorten
aantal vergunningen of personen:	ca. 150
periode :	2003
vangmiddel:	n.v.t.
aantal vogels:	ca. 5000-6000 watervogels, ca. 1000-1500 roofvogels en uilen, 12.000 zangvogels, ca. 15.000 overige vogels
opmerkingen:	De vogels worden na herstel zo spoedig mogelijk losgelaten. Activiteit heeft geen invloed op wilde populaties.

NL 04 2003

betreft:	ontheffing ex art. 68 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit:	100
toegestane activiteit:	rapen van eieren en verstoren van nesten
competente overheid:	GS (uitvoering door de provincies)
code reden(en):	40
reden(en):	bescherming van flora en fauna
betrokken gebied:	gebieden langs de kust en in het binnenland
betrokken soort(en):	Larus argentatus, Larus ridibundus, Larus canus en Larus fuscus
aantal vergunningen of personen:	ca. 250
periode :	15 april - 15 juli
vangmiddel:	n.v.t.
aantal vogels:	niet vastgelegd
opmerkingen:	-

NL 05 2003

betreft:	Dierentuinsontheffingen
code van toegestane activiteit:	50,110
toegestane activiteit:	houden, invoeren, uitvoeren
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	51
reden(en):	educatie in dierentuinen
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	div. soorten beschermde vogels
aantal vergunningen of personen:	< 20 dierentuinen
periode :	2003
vangmiddel:	n.v.t.
aantal vogels:	niet vastgelegd
opmerkingen:	Activiteit heeft geen of nauwelijks impact op wilde populaties.

NL 06 2003

betreft:	Onderzoek (algemeen)
code van toegestane activiteit:	20, 30, 100
toegestane activiteit:	onder zich hebben, vangen, doden, rapen van eieren
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	51
reden(en):	wetenschappelijk onderzoek (ornithologie, bescherming van de vogelstand)
betrokken gebied:	Nederland
betrokken soort(en):	alle beschermde soorten
aantal vergunningen of personen:	< 100
periode :	2003
vangmiddel:	vangkooien en netten
aantal vogels:	niet vastgelegd
opmerkingen:	Vergunningen worden verleend aan wetenschappelijke onderzoekers verbonden aan universiteiten en rijksinstituten, op basis van goedgekeurde projecten.

NL 07 2003

betreft: Onderzoek naar doodsoorzaak
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van dode vogels
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): onderzoek naar doodsoorzaak
betrokken gebied: Nederland (instituut in Lelystad)
betrokken soort(en): alle beschermde soorten (voornamelijk roofvogels)
aantal vergunningen of personen: 2
periode : 2003
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: ca. 1000
opmerkingen: Onderzoekresultaten worden o.a. gebruikt bij het opsporen van overtredingen.

NL 08 2003

betreft: Educatie en onderzoek (eieren)
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van eieren (excl. verzamelen)
competente overheid: LNV, uitvoering door LASER
code reden(en): 51
reden(en): onderzoek
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): alle soorten beschermde vogels
aantal vergunningen of personen: 7 (m.u.v. musea)
periode : 2003
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Betreft bestaande oude collecties. Uitbreiding van collecties is niet toegestaan. Activiteit heeft daarom geen impact op wilde populaties.

NL 09 2003

betreft: Educatie en onderzoek (algemeen)
code van toegestane activiteit: 50
toegestane activiteit: onder zich hebben van dode en geprepareerde vogels, nesten, eieren van vogels
competente overheid: LNV
code reden(en): 51
reden(en): wetenschap en onderwijs
betrokken gebied: Nederland
betrokken soort(en): alle beschermde vogels
aantal vergunningen of personen: < 50
periode : 2003
vangmiddel: n.v.t.
aantal vogels: niet vastgelegd
opmerkingen: Oude bestaande collecties. Activiteit heeft geen impact op wilde populaties.

NL 10 2003

betreft: ontheffing ex art. 68 Flora- en faunawet
code van toegestane activiteit: 30, 20, 100
toegestane activiteit: doden, vangen, rapen van eieren, verstoring van nesten

competente overheid: GS (uitvoering door de provincies)
 code reden(en): 20
 reden(en): belang van de veiligheid voor het luchtverkeer
 betrokken gebied: Militaire en burgervliegvelden in Nederland
 betrokken soort(en): diverse soorten
 aantal vergunningen of personen: ca. 10
 periode : 2003
 vangmiddel: vuurwapen, vangkooien, roofvogels
 aantal vogels: beperkt
 opmerkingen: Veelal volstaat verjaging en hoeft niet tot het doden van vogels te worden overgegaan. Activiteit heeft daarom nauwelijks of geen invloed op wilde populaties.

NL 11 2003

betreft: ontheffing ex art. 68 Flora- en faunawet
 code van toegestane activiteit: 30
 toegestane activiteit: doden
 competente overheid: GS (uitvoering door de provincies)
 code reden(en): 42
 reden(en): behoud van de vogelstand
 betrokken gebied: eiland Griend (SPA) in de Waddenzee
 betrokken soort(en): Larus argentatus
 aantal vergunningen of personen: 2
 periode : 15 april - 15 juli
 vangmiddel: Alpha chloralose
 aantal vogels: enkele tientallen
 opmerkingen: Doel is het voorkomen van vestiging van broedparen van de zilvermeeuw op Griend in het belang van andere soorten.

NL 12 2003

betreft: vrijstelling op basis van Regeling zoeken en rapen van kievitseieren.
 code van toegestane activiteit: 100
 toegestane activiteit: rapen van eieren
 competente overheid: GS (uitvoering door provincies)
 code reden(en): 63
 reden(en): verstandig gebruik
 betrokken gebied: Nederland
 betrokken soort(en): Vanellus vanellus
 aantal vergunningen of personen: ca. 8000
 periode : 1 maart - 8 april
 vangmiddel: -
 aantal vogels: aantal geraapte eieren is niet bekend; niet meer dan 15 eieren per persoon
 opmerkingen: Het zoeken en rapen van kievitseieren is alleen toegestaan met vergunning van de grondgebruiker. Rapers hebben de verplichting in de periode waarin geraapt mag worden de nesten van weidevogels te beschermen.

NL 13 2003

betreft: vergunningen art. 10 Vogelwet
 code van toegestane activiteit: 30
 toegestane activiteit: doden en vangen
 competente overheid: GS (uitvoering door provincies)

code reden(en):	31
reden(en):	voorkomen belangrijke schade
betrokken gebied:	verschillende terreinen in heel Nederland
betrokken soort(en):	waterhoen, knobbelzwaan, blauwe reiger, holenduif, Turkse tortel
aantal vergunningen of personen:	200
periode :	2003
vangmiddel:	vuurwapen
aantal vogels:	ca. 2600
opmerkingen:	

NL 14 2003

betreft:	FEF-08
code van toegestane activiteit:	30
toegestane activiteit:	doden in broedperiode
competente overheid:	LNV, uitvoering door LASER
code reden(en):	31
reden(en):	voorkomen van belangrijke schade
betrokken gebied:	terreinen verspreid over Nederland
betrokken soort(en):	kraaiachtigen + houtduif, (wilde) eend, meerkoet, ganzen (Nederlandse broedpopulatie), fazant
aantal vergunningen of personen:	ca. 650
periode :	2003
vangmiddel:	vuurwapen, vangkooi, kastval
aantal vogels:	niet vastgelegd
opmerkingen:	-

Bronvermelding

Algemene Inspectie Dienst, Postbus 234, 6460 AE Kerkrade
 Directie Natuur, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag
 Jaarverslag Werkgroep Preventie Vogelaanvaring, Amsterdam Airport Schiphol
 LASER, Postbus 965, 6040 AZ Roermond
 Vogelbescherming Nederland, Driebergseweg 16c, 3708 JB Zeist
 Vogeltrekstation, Boterhoeksestraat 22, 6666 GA Heteren
 Vogeltrekstation, Boterhoeksestraat 22, 6666 GA Heteren

Bijlage III **Enkele voorbeelden van onderzoeksprojecten die in de verslagperiode lopen of zijn afgerond.**

Simulatie van de effecten van recreatie op broedvogels op landelijke schaal (Alterra).

Volgens de regelgeving van concept-SGR2 dient het effect van recreatie op natuur gekwantificeerd te worden. Dit om bijvoorbeeld in het kader van (landelijke) scenariostudies als de NVK te kunnen nagaan wat de invloed op natuur is van toenemende openstelling voor recreatie. Er is al het nodige aan verstoringsonderzoek gedaan, maar dat heeft meestal een anecdotisch karakter en richt zich op individuen. In dit onderzoek wordt de aandacht gericht op effecten op populatieniveau

Looptijd 01/2004 - 12/2004

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1302533/>

Meetnet reproductie broedvogels Waddenzee. (Alterra).

Doel van het project is een jaarlijkse meting te doen van het broedsucces van een aantal kenmerkende broedvogels in de Waddenzee, te weten de Scholekster, Eidereend, Kluut, Zilvermeeuw, Kokmeeuw en Visdief.

Financier: Directie Kennis - DK

Coördinatie en/of contact: Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte (WUR)

Looptijd 01/2004 - 12/2006

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1302636/>

De reactie van weidevogels op een toenemend gefragmenteerd landschap in Nederland. (Universiteit van Amsterdam).

Promotieonderzoek 12/2000 - 12/2005

<http://www.frw.uva.nl/icg/>

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1288647/>

Onderzoek effecten grote windturbines op vogels (Energieonderzoek Centrum Nederland - ECN)

Betreft onderzoek naar de effecten van de grote windturbines van het EWT (ECN Windturbine Testpark in de Wieringermeer) op vogels. Het gaat daarbij om het akoestisch en op beeldmateriaal registreren van vogelaanvaringen en de verstoring van foeragegedrag en vliegroutes.

Coördinatie en/of contact: Energieonderzoek Centrum Nederland - ECN

Looptijd 01/2002 - onbekend

[\(http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1292473/\)](http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1292473/)

Vogelaanvaringen en bliksemdetectie (Energieonderzoek Centrum Nederland - ECN)

Het monitoren van vogelslachtoffers is een belangrijk onderdeel bij vergunningsverlening voor de bouw van windparken. ECN ontwikkelt daartoe het monitoringsysteem WT-Bird. In 2004 zijn ruim 100 proeven uitgevoerd waarbij dummy's van vogels met een bekend gewicht en een bekende snelheid tegen bladen werden aangeschoten. Met deze proeven bleek het goed mogelijk de geluidsregistratie te karakteriseren, die dient voor het detecteren van vogelaanvaringen en de triggering van de video-opnames. Verder zijn diverse videocamera's voor deze detectie beproefd; er is een geschikte camera geselecteerd die ook in situaties met verminderd zicht voldoende goede beelden van vogels geeft.

Coördinatie en/of contact: Energieonderzoek Centrum Nederland - ECN

Looptijd 01/2004 - onbekend

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1309214/>

Seizoensvariatie in afweersysteem en energieverbruik bij vogels (Rijksuniversiteit Groningen).

De levenslopen van vogels in woestijn-, tropische en gematigde streken verschillen sterk. Een evolutionaire verklaring hiervoor ligt misschien in de kans om ziek te worden. Dit onderzoek bestudeert het afweersysteem en de energiebalans van vogels in verschillende omgevingen en verschillende seizoenen.

Financier: Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek - NWO

Coördinatie en/of contact: Dierecologie (RuG)

Looptijd 07/2004 – onbekend

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/onderzoek/DND1300324/>

Natuurvriendelijke oevers (Dienst Waterbeheer en Riolerings - DWR)

De oevers van de Vecht vormden van oorsprong een geleidelijke overgang tussen water en land. Van die natuurlijke oevers was in 1996 weinig meer over. Van de tweemaal 40 kilometer lange oevers was ruim driekwart steil en beschoeid met hout, beton of stortsteen en daarmee niet geschikt voor plant en dier. Desondanks is de Vecht in de plannen van het rijk aangewezen als 'ecologische verbingszone'. Dit betekent dat planten en dieren zich langs de rivier moeten kunnen verplaatsen en oevers dus geschikt moeten zijn voor ontkieming van zaden en als broedgebied voor vogels en paaigebied voor vissen. Natuurvriendelijke herinrichting en bescherming van groene oevers en aangepast onderhoud en beheer van die oevers is noodzakelijk voor de gewenste natuurontwikkeling en verhoogt de belevingswaarde van de Vecht.

Looptijd 10/1996 - 12/2005

<http://www.agv.nl/smartsite.dws?id=15256qoto=2598>

http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/stowabase/nodrubriek/stowa_d22400/DND1305818/

Watervogels als indicatoren: presentatie van trends in relatie tot beleidsdoelstellingen (RIZA).

RIZA Rapporten 2004.003

Bijlage IV Relevante publicaties

Relevante publicaties over de verslagperiode 2002 - 2004

Onderverdeeld in:

- Sovon-rapporten (of rapporten waaraan SOVON heeft meegewerkt);
- overige rapporten,
- Alterra-rapporten.

SOVON onderzoek:

Bekhuis, J. 2002. Land van levende rivieren : de Gelderse Poort. Utrecht : KNNV, 250 p.

Both, C. 2002. Nemen Bonte Vliegenvangers *Ficedula hypoleuca* af door klimaatsverandering?. *Limosa* 75(2002)2, p.73-78.

Diek, H. van ; Damme, M. van ; Sparrius, L. 2005. Stropdasdrager verslaat kruimeldief : resultaten van de nationale tuinvogeltelling 2003-2004 *Natura* 102(2005)1, p.10-15.

Diermen, J. van ; Willems, F. ; Sudmann, S.R. ; Faunawerkgroep Gelderse Poort, 2002. Multi-volume Vogels van de Gelderse Poort = Vogelwelt der Gelderse Poort. Samengesteld door Faunawerkgroep Gelderse Poort. Beek-Ubbergen : SOVON Vogelonderzoek Nederland, 336 p.

Dijk, A.J. van ; Weide, M. van der ; Kleefstra, R. ; Zoetebier, D. ; Plate, C. 2002. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1999. *Limosa* 75(2002)3, p.103-122.

Hottinga, A. 2003. In het rivierenland mauwt de Kat-oele : steenuileninventarisatie rond Epe & Heerde. *Natura* 100(2003)1, p.4-7.

Hustings, F. ; Vergeer, J.W. ; Eekelder, P. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998 - 2000 : verspreiding, aantallen, verandering Leiden: Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Beek-Ubbergen : SOVON Vogelonderzoek Nederland, 584 p.

Hustings, F. ; Vergeer, J.W. ; Eekelder, P. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998 - 2000 : verspreiding, aantallen, verandering. Nederlandse Fauna (ISSN 1386-3762 ; 5). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Leiden : Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, 584 p.

Kleefstra, R. 2002. Watervogels in de Nederlandse Waddenzee in 1999/2000. SOVON -monitoringrapport (2002/01). Beek-Ubbergen : SOVON Vogelonderzoek Nederland, 75 p.

Kleefstra, R. 2004. Boezemland, zomerpolders en moeras : de broedvogels van het centrale merengebied van Fryslân *Twirre* 15(2004)2, p.49-55.

Kleefstra, R. 2005. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2003 *Twirre* 16(2005)1, p.11-18.

Klinken, A.C. van 2003. Platform : kennis, geen macht. *De levende natuur* 104(2003)5, p.170-171.

Koffijberg, K. ; Nienhuis, J. 2003. Kwartelkoningen in het Oldambt : een onderzoek naar de populatiedynamiek, habitatkeuze en mogelijkheden voor beschermingsmaatregelen in akkers. Sovon-onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2003/04). Beek-Ubbergen : Sovon Vogelonderzoek Nederland, 82 p.

Lensink, R. ; Gasteren, H. van ; Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Haarlem : Schuyt, 432 p.

Leopold, M.F. ; Smit, C.J. ; Goedhart, P.W. ; Roomen, M.W.J. van ; Winden, A.J. van ; Turnhout, C. van 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels, in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze : eindverslag EVA II (Evaluatie Schelpdiervisserij tweede fase), deelproject C2. Alterra-rapport (ISSN 1566-7197 ; 954), SOVON-onderzoeksrapport (2004/07). Wageningen : Alterra, 165 p.

Natuurbeheer door akkerbouwers werkt goed : grauwe kiekendief bewijst succes. *Boomblad* 15(2003)5, p.12-13.

Nederlandse Ornithologische Unie : samenvattingen lezingen Landelijke Dag 2002. *Limosa* 76(2003)2, p.79-84.

- Noordhuis, R. ; Koffijberg, K. 2004. Watervogels als indicatoren: presentatie van trends in relatie tot beleidsdoelstellingen. Biologische monitoring zoete rijkswateren (ISSN 1386-0143), RIZA rapport (ISSN 1383-7753 ; 2004.003), SOVON onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2004/01). Lelystad : Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, RIZA Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling, 52 p.
- Roomen, M. van ; Turnhout, C. van ; Nienhuis, J. 2002. Monitoring van watervogels als niet-broedvogel in de Nederlandse Waddenzee : evaluatie huidige opzet en voorstellen voor de toekomst. SOVON-onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2002/01) . Beek-Ubbergen : SOVON Vogelonderzoek Nederland, 58 p.
- Roomen, M. van ; Winden, E. van ; Koffijberg, K. 2004. Watervogels in Nederland in 2002 / 2003. SOVON monitoringrapport (2004/02), RIZA rapport (BMO4/09). Beek-Ubbergen : SOVON.
- Saris, F.J.A. 2005. Platform: Natuurmonumenten behoeft nieuw elan : 100 jaar Natuurmonumenten. De levende natuur 106(2005)3, p.110-111.
- Schekkerman, H. 2005. Big Brother in het weiland : wie vreet de eieren en kuikens van weidevogels op? Boornblad 17(2005)4, p.4-5.
- Soldaat, L. 2004. Berekening van indexen en trends bij het watervogelmeetnet. SOVON-onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2004/02) . Voorburg : CBS.
- Teunissen, W.A. ; Schekkerman, H. 2002. Vogels van het boerenland : regionale verschillen [themanummer broedvogels]. De levende natuur 103(2002)6, p.206-210.
- Teunissen, W.A. ; Willems, F. ; Soldaat, L. 2003. Berekening van indexcijfers in het weidevogelmeetnet : periode 1990 - 2002. Sovon-onderzoeksrapport (ISSN 1382-1671 ; 03/xx) Beek-Ubbergen : Sovon , 33 p.
- Turnhout, C. van ; Dijk, A.J. van ; Weide, M. van der 2004. Jaar van de roerdomp 2003. SOVON-onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2003/07) . Beek-Ubbergen : SOVON Vogelonderzoek Nederland.
- Turnhout, C. van 2003. Status en knelpunten van de Duinpieper in Nederland en omliggende landen. Notes In opdracht van Expertise-centrum van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (EC-LNV). SOVON-informatierapport (ISSN 1382-6247 ; 2003/09) . Beek-Ubbergen : SOVON, 33 p.
- Versluys, M. ; Engelmoer, R. 2005. Broedvogels op Ameland in 1987 - 2001. Twirre 16(2005)2, p.49-58.
- Voslamber, B. ; Winden, E. van, 2004. Atlas van ganzen, zwanen en smienten in Nederland. SOVON-onderzoeksrapport (ISSN 1382-6271 ; 2004/08) Beek-Ubbergen : SOVON 2004, 106 p.
- Wesseling, M. 2004. Rode lijst van Nederlandse broedvogels. Vogels 24(2004)5 (bijlage) p.11 p.
- Willems, F. ; Breeuwer, A. ; Foppen, R. ; Teunissen, W. ; Schekkerman, H. ; Goedhart, P. ; Kleijn, D. ; Berendse, F. 2004. Evaluatie agrarisch natuurbeheer: effecten op weidevogeldichtheden. SOVON onderzoeksrapport (ISSN 1382-6247 ; 2004/02). Beek-Ubbergen : SOVON, 29 p.
- Willems, F. ; Breeuwer, A. ; Foppen, R. ; Teunissen, w. ; Schekkerman, H. ; Goedhart, P. ; Kleijn, D. ; Berendse, F. 2004. Evaluatie agrarisch natuurbeheer: effecten op weidevogeldichtheden. SOVON onderzoeksrapport (ISSN 1382-6247 ; 2004/02) . Beek-Ubbergen : SOVON, 29 p.

Algemeen (overige rapporten):

- Ampt-Rixsen, V. W. M. M. 2002. Vogelrichtlijn en habitatrichtlijn : consequenties voor gemeenten. In: Roggema, R. E. , Handboek ruimtelijke ordening en milieu, 2002/2003, p. 289-307. Alphen a/d Rijn : Kluwer, 2002, 459 p. .
- Ampt-Rixsen, V. W. M. M. 2004. Vogel- en Habitatrichtlijn: gebiedsbescherming en het agrarisch bedrijf. Agrarisch recht / Stichting De Pacht 64(2004)10, p. 612-628.
- Arentsen, H. 2004. Het raadsel van de leeuwerikenspiegel. Natura 101(2004)5, p. 132-133.
- Beintema, A. J. 2002. De rol van Nederlands beleid in de internationale bescherming van trekkende watervogels. Werkdocument / Planbureau-werk in uitvoering (2002/13). Wageningen : Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, 31 p.

- Benard, H. ; Benard, M. 2004. Ventjagersplaten en Hellegatsplaten : ondanks metamorfose nog steeds van grote waarde. Book Tussen Haringvliet en Grevelingen : de vogels van Goeree-Overflakkee, p. 90-99. Breedveld, S. . Middelharnis : Vereniging voor Natuur- en Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee, 2004, 264 p.
- Benedictus, R. 2002. Nazorg draagt weinig bij aan succes Kievit. Bionieuws 12(2002)2, p. 8.
- Berrevoets, C. M. ; Arts, F. A. 2003. Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en de Nederlandse kustwateren, januari 2003. Rapport RIKZ (2003. 008). Middelburg : Rijksinstituut voor Kust en Zee / RIKZ, 21 p.
- Beusekom, F. van ; Bonte, A. de ; Hoek, W. van den 2003. Moerasvogels en peilbeheer. Vakblad natuurbeheer 42(2003)6, p. 90-94.
- Bezuijen, M. ; Brouwers, N. C. ; Luijting, H. ; Schaafsma, S. C. T. ; Stokkom, M. J. A. G. van 2003. Op zoek naar een nieuwe wildredder. Rapport Wetenschapswinkel Wageningen UR (nr. 188). Wageningen : Wetenschapswinkel, Wageningen UR, XII, 50 p.
- Binsbergen, A. 2004. Texel, paradijs voor vogels en vogelaars. Natura 101(2004)6, p. 173-175.
- Bleij, B. ; Ek, R. van ; Swaay, C. van 2002. Baten van water : ecologische waardenkaarten van 'natte' natuur in Nederland. RIZA rapport (2002. 020)Lelystad, RIZA, 98 p.
- Bleumink, W. ; Verrips, M. ; Wilmink, G. F. 2002. Jaarverslag 2001 Vogelringstation Meijndel. Holland's duinen (2002)41, p. 30-40
- Blomert, A. M. 2002. De samenhang tussen bodemgesteldheid, droogligtijd en foerageerdichtheid van vogels binnen de intergetijdezone. A&W-rapport (330). Veenwouden : Altenburg & Wymenga, 52 p.
- Boerema, L. ; Mast, G. 2004. Afpalingsrechten van eendekooien. Journaal flora en fauna 1(2004)3, p. 58-63.
- Bosscher, F. 2003. In Skrok houden weidevogels stand : tien keer zo veel nesten in Fries natuurreservaat als bij boeren in de omgeving. Natuurbehoud 34(2003)2, p. 24-27.
- Bosscher, F. 2004. Metamorfose van het Zwanenwater. Natuurbehoud 35(2004)1, p. 22-25.
- Both, C. ; Visser, M. E. ; Balen, H. van 2002. De opkomst en ondergang van en populatie Ringmussen *Passer montanus*. Limosa 75(2002)2, p. 41-50.
- Both, C. 2002. Nemen Bonte Vliegenvangers *Ficedula hypoleuca* af door klimaatsverandering? Limosa 75(2002)2, p. 73-78.
- Bouterse, J. 2003. Herintroductie van dieren : de raaf. Argus 28(2003)2, p. 16-19.
- Brandenburg, E. W. F. 2003. Plaatstrouw van gekleurde brandganzen langs de Friese IJsselmeerkust. Twirre 14(2003)3, p. 93-96.
- Brandsma, D. H. 2002. Invloed van de vos op de weidevogelstand in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen. De levende natuur 103(2002)4, p. 126-131.
- Breedveld, S. 2004. Tussen Haringvliet en Grevelingen : de vogels van Goeree-Overflakkee. Middelharnis : Vereniging voor Natuur- en Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee, 264 p.
- Brink, F. E. van den ; Bijlsma, R. G. ; Have, T. van der 2004. De invloed van neerslag op conditie, rui en overlevingskansen van Boerenzwaluwen in zuidelijk Afrika Themanummer Globetrotters. Limosa 77(2004)2/3, p. 109-120.
- Broek, T. van den ; Tooren, B. van ; Rijks, M. ; Holtman, J. ; Boer, T. den 2002. Visie op soortenbeleid van enkele natuurorganisaties Themanummer soortenbescherming. Vakblad natuurbeheer 41(2002)7, p. 98-101.
- Bruggen, A. van 2002. Biologische boeren bevorderen de vogelstand. Resource (2002)4, p. 4.
- Bruin, B. M. H. de ; Daminga, D. J. ; Walle, T. van der ; Wiersma, E. R. 2004. Verder op zoek naar een wildredder : verdiepend onderzoek naar mogelijkheden voor de ontwikkeling van een nieuwe wildredder. Rapport Wetenschapswinkel Wageningen UR (201). Wageningen : Wetenschapswinkel Wageningen UR, 40 p.
- Buissink, F. 2002. De exotische winterburen van onze vogels. Vogels 22(2002)1, p. 22-28.
- Buissink, F. 2002. Het miskende natuurtalent van de Westerschelde : reddingsactie voor West-Europa's machtigste estuarium. Vogels 22(2002)3, p. 8-13.
- Buissink, F. 2002. Hoe een luchtreus verdrinkt : red de albatros. Vogels 22(2002)6, p. 18-24.
- Buissink, F. 2003. Het wad kan zijn draai niet hervinden : veranderingen gaan het leven te hard. Vogels 23(2003)5, p. 32-36.

- Buissink, F. 2004. Vogels van een vergeten Westerschelde : verbouwing rivier verdrijft typische soorten. *Vogels* 24(2004)1, p. 10-15.
- Bukman, B. 2003. 'Voor moerasvogels is een natuurlijk peilbeheer het beste': vooral de grote boerenbedrijven dragen een steentje bij. *Het waterschap* 88(2003)10, p. 306-307.
- Bult, H. 2002. Nachtzwaluwen *Caprimulgus europaeus* onder de rook van Antwerpen. *Limosa* 75(2002)3, p. 91-102.
- Burg, A. van den 2002. De achteruitgang van de Sperwer *Accipiter nisus* op de ZW-Veluwe; veroorzaakt door predatie of voedseltekort? *Limosa* 75(2002)4, p. 159-168.
- Decler, K.; Hullu, P. C. de 2003. Natura 2000 : naar een Europees ecologisch netwerk "speciale beschermingszones" themanummer ecologische netwerken. *De levende natuur* 104(2003)6, p. 205-209.
- Dien, M. van 2002. Broedvogelmonitoring Solleveld 2000 en 2001. *Holland's duinen* (2002)40, p. 70-78.
- Dijk, A. J. van ; Vlieger, W. de 2004. Terug in de tijd : heidevogels keren terug na ontbossing op het Aekingerzand. *Twirre* 15(2004)2, p. 33-39.
- Dijk, A. J. van ; Weide, M. van der ; Kleefstra, R. ; Zoetebier, D. ; Plate, C. 2002. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1999. *Limosa* 75(2002)3, p. 103-122.
- Dijkse, A. 2003. Texel: nog altijd vogelaarsparadijs? *Natura* 100(2003)2, p. 44-49.
- Dijksterhuis, K. 2002. Alle kraanvogels houden van Lac du Der. *Vogels* 22(2002)6, p. 32-35.
- Dijksterhuis, K. 2004. Gevederde torpedo's boven de Eems : meervoudige recordhouder slechtvalk rukt op. *Vogels* 24(2004)1, p. 26-29.
- Ditzhuijzen, J. van 2002. Het stilste plekje van Nederland. *Natuurbehoud* 33(2002)1, p. 20-24.
- Ebbing, B. S. 2004. Onderzoek naar het broedsucces van Zwartbuikrotganzen Themanummer Globetrotters. *Limosa* 77(2004)2/3, p. 71-78.
- Edelaar, P. 2004. Zijn er meerdere soorten 'Gewone' Kruisbek in Nederland? *Limosa* 77(2004)1, p. 31-38.
- Eerden, M. R. van 2002. EU-vogel- en habitatrictlijn in Ketelmeer en Vossemeer : toetsing van de ontwikkelingsvisie Ketelmeergebied. RIZA rapport (ISSN 1383-7753 ; 2001. 048). Lelystad : Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, RIZA Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling, 80 p.
- Ehrenburg, A. ; Hootsmans, M. 2003. Broedvogeldichtheid en recreatiedruk : een verkennend onderzoek naar hun relatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen (1986-1996). Amsterdam : Gemeentewaterleidingen, 108 p.
- Ellinger, D. 2004. De grutto gemolken en de miljoenen verdwenen : relaas van een gruttofotograaf. *Vakblad natuur bos landschap* 1(2004)8, p. 6-9.
- Engelen, F. ; Noorden, B. van ; Modderman, R. 2003. Vlakdekkende provinciale broedvogelkartering 2001 : resultaten van de actualisering in Midden-Limburg. *Natuurhistorisch maandblad* 92(2003)maart, p. 41-50.
- Erhart, F. 2002. Grote grazers: opsteker voor vogels : natuurlijke begrazing en broedvogels. *Nieuwe wildernis* 8(2002)25, p. 9-10.
- Feenstra, H. ; Bergh, L. M. J. van den 2003. Veranderingen in aankomst, vertrek en verblijfsduur van rietganzen in het Fochteloërveen. *Twirre* 14(2003)3, p. 86-89.
- Feenstra, H. 2004. Natuurherstel en vogels in het Mantingerveld tien jaar plan goudplevier. *De levende natuur* 105(2004)2, p. 60-62.
- Geilswijk, M. van 2003. Ontheffingen van de verbodsbepalingen in de Flora- en faunawet. *Milieu en recht* 30(2003)2, p. 42-48
- Gerritsen, G. J. ; Bremer, P. ; Hazelhorst, H. 2002. De natuurwaarden van de polder Mastenbroek en de betekenis van de polder voor de omringende Vogelrichtlijngebieden. *Rapport milieu-inventarisatie (2002. 02)*. Zwolle : Provincie Overijssel, 24 p.
- Goutbeek, A. B. 2003. Roodborsttapuiten in agrarisch cultuurlandschap : onderzoek naar de eisen die roodborsttapuiten stellen aan de omvang en ruimtelijke samenhang van habitatplekken in agrarisch cultuurlandschap. Wageningen : Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, 46 p.
- Have, T. M. van der 2002. Ruimte voor vogels in Nederland : van Vogelwet tot Vogelrichtlijn themanummer broedvogels. *De levende natuur* 103(2002)6, p. 212-217.
- Hazelhorst, H. 2002. Weidevogels in de IJsseldelta in 2002. *Rapport milieuinventarisatie (2002. 05)*. Zwolle : Provincie Overijssel, Eenheid Landbouw, Natuur en Landschap, 38 p.

- Hinsberg, A. van 2004. Aansluiting MNP-instrumentarium bij de Vogel- en Habitatrichtlijn : richting een kennissysteem voor Vogel- en Habitatrichtlijn. RIVM report (550018001/2004). Bilthoven : RIVM, 108 p.
- Hoefnagel, F. J. P. M. 2003. EG vogelrichtlijn. In: Bouma, J. , Milieubeleid in een veranderende context : zes voorbeelden, p. 81-93. Den Haag : WRR, 2003, 196 p
- Hulscher, J. B. ; Verhulst, S. 2003. Opkomst en neergang van de Scholekster *Haematopus ostralegus* in Friesland in 1996-2000. *Limosa* 76(2003)1, p. 11-22
- Hustings, F. 2002. Broedende Vuurgoudhanen *Regulus ignicapillus* in Nederland: hoe het verder ging. *Limosa* 75(2002)3, p. 85-90.
- Hut, R. M. G. van der 2003. Met habitatmodellen het moeras in : beheersinstrument voor moerasvogels. *De levende natuur* 104(2003)4, p. 160-164.
- Hut, R. M. G. van der 2003. Terreinkeus van de porseleinhoen, snor en baardman in Nederlandse moerasgebieden : habitatmodellen ten behoeve van inrichting en beheer. Rapport Bureau Waardenburg (nr. 02-157). Culemborg : Bureau Waardenburg, Adviseurs voor ecologie & milieu, 78 p.
- Jacobs, M. A. 2003. Grenzeloos gruttogenoegen. In: Overbeek, G. ; Medeverantwoordelijkheid voor natuur, p. 45-53,. Wageningen : Wageningen Academic Publishers, 2004, 191 p.
- Jong, P. de 2003. Kraaiachtigen vogelvrij. *Argus* 28(2003)4, p. 5-7.
- Jonkers, D. A. ; Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken (Hilversum) Subgroep Avifauna 2004. Vogels van de Monnikenberg : resultaten van een eerste broedvogelinventarisatie in 2003. Uitgave / Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken (141). Hilversum : Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken., 24, 12 p.
- Kanskaart voor natuur in het Rotterdamse havengebied : er fladdert iets tussen de fabrieken, p. 10-11. *Boomblad* 14(2002)1.
- Kleefstra, R. 2003. De boompieper als opkomend fenomeen in Friese laagveenmoerassen. *Twirre* 14(2003)1, p. 14-17.
- Kleefstra, R. 2004. Boezemland, zomerpolders en moeras : de broedvogels van het centrale merengebied van Fryslân. *Twirre* 15(2004)2, p. 49-55.
- Kleefstra, R. 2004. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2001 en 2002. *Twirre* 15(2004)1, p. 1-10.
- Kolen, M. 2003. Vegetatie, begrazing en vogels in een zoetwatermoeras : monitoringsprogramma Oostvaardersplassen 2001/2002. RIZA werkdokument (nr. 2003. 149X). Lelystad : Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling, 107 p.
- Kooijmans, J. L. 2003. Broedvogels van het Oosterpark in de 20e eeuw. De gierzwaluw (jrg. 41, nr. 1, Gierzwaluwspecial). Amsterdam : Vogelwerkgroep Amsterdam. 48 p.
- Koopman, F. 2004. Vale gieren *Gyps fulvus* versus ooievaars *ciconia ciconia*. *Het Vogeljaar* 52(2004)1, p. 3-8.
- Koopman, K. 2003. De balans van 20 jaar ringonderzoek aan broedvogels bij Holwerd. *Twirre* 14(2003)3, p. 73-80.
- Krijgsveld, K. L. 2004. Verstoringgevoeligheid van vogels : literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport / Waardenburg (03-187). Zeist : Vogelbescherming Nederland, 103 p.
- Kurstjens, G. ; Diermen, J. van ; Noorden, B. van ; Weide, M. J. T. van der 2003. De Grauwe Gors *Miliaria calandra*: recente aantalsontwikkeling, habitatkeus en perspectieven in relatie tot het beheer van uiterwaarden en akkerland. *Limosa* 76(2003)3, p. 89-102.
- Kurstjens, G. ; Weide, M. van der 2002. Maasruigten vol broedvogels. *Natuurhistorisch maandblad* 91(2002)7, p. 137-140.
- Lardinois, R. 2003. Sprookje uit (twintig)duizend en één nacht : kraanbezoek uit het hoge noorden kroon op noeste natuurbeschermingswerk van onze oosterburen. *Nieuwe wildernis* 8(2003)27/28, p. 5-6.
- Lardinois, R. 2004. Roerdampen voor koning klant : waterschappen buiksprekende pop agrarische sector? *Nieuwe wildernis* 9(2004)33, p. 15-18.
- Ledegen, I. ; Wiersma, M. 2003. Natuurbeheer zonder grenzen. *Vakblad natuurbeheer* 42(2003)6, p. 87-89.
- Leenaers, H. 2004. Wakkere wintergasten : baggerstort in de Kaliwaal illegaal? *Geografie* 13(2004)3, p. 18-19.
- Leeuw, J. de ; Hoogenboom, J. L. ; Hofmann, E. . E. 2003. Broedvogelmonitoring Berkheide 1998/1999. *Holland's duinen* (2003)42, p. 41-66.

- Leeuwen, M. van 2002. Leven op en om het boeren erf : een historisch, hedendaags en toekomstgericht onderzoek naar fauna met het boeren erf als leefomgeving. Studentenverslag Wageningen Universiteit. Leerstoelgroep Agrarische Geschiedenis, Historische Geografie, 53 p.
- Lensink, R. ; Poot, M. ; Platteeuw, M. 2004. Vogels en rivierdynamiek : welke perspectieven biedt natuurontwikkeling langs de rivieren? *Limosa* 77(2004)4, p. 131-148.
- Leopold, M. F. ; Bruin, C. J. W. ; Camphuysen, C. J. ; Winter, C. ; Koks, B. 2003. Waarom is de Visarend in Nederland geen zeearend? *Limosa* 76(2003)4, p. 129-140.
- Maas, P. A. 2002. De Westerschelde : een ecologisch knooppunt met internationale allure. In: Kraker, A. M. J. de; De Westerschelde, een water zonder weerga : ontstaansgeschiedenis en kaartbeeld, havens, handel en scheepvaart, verkeer, verdrongen dorpen, oorlog en verdedigingswerken, natuur en milieu en andere aspecten van de Westerschelde, p. 203-222. Kloosterzande : Drukkerij Duerinck, 2002, 227 p.
- Mast, G. 2003. De eendenkooi van Ternaard. Groningen : Ministerie LNV, Directie Noord, 207 p.
- Meininger, P. L. ; Graveland, J. 2002. Leidraad ecologische herstelmaatregelen voor kustbroedvogels : balanceren tussen natuurlijke processen en ingrijpen. Rapport RIKZ (2002. 046). Middelburg : Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, Rijksinstituut voor Kust en Zee, 64 p.
- Melman, T. C. P. ; Schotman, A. G. M. ; Hunink, S. 2004. Evaluatie weidevogelbeleid : achtergronddocument bij Natuurbalans 2004. Planbureau rapporten (ISSN 1574-0935 ; 9). Wageningen : Natuurplanbureau, Vestiging Wageningen, 66 p.
- Moorsel, G. W. N. M. van 2002. Het belang van de ruimtelijke rangschikking voor het voorkomen van soorten in de Noordzee en kustwateren : implicaties voor locatiekeuze en succes van herstelmaatregelen. Culemborg : Bureau Waardenburg, 224 p.
- Natuurbalans 2004 2004. Weidevogel- en ganzengebied : Stad en Ommeland, p. 133-136, 3 krt. Bilthoven : RIVM, 2004, 194 p.
- Nederlandse Ornithologische Unie : samenvattingen lezingen Landelijke Dag 2002. *Limosa* 76(2003)2, p. 79-84.
- Nederlandse wetlands : vogel- en natuurbescherming in 2001 - 2003. Zeist : WWF, 2004, 202 p.
- Nijland, F. 2002. Weidevogel populaties in Friesland in 1999. *Limosa* 75(2002)4, p. 169-172.
- Nijland, F. 2004. Weidevogels in Fryslân 1996-2002 : verslag van het weidevogelmeetnet Friesland 2002. *Twirre* 15(2004)1, p. 11-13.
- Oosterhuis, R. ; Kok, J. 2003. Voedselkeuze van slechtvalken op Griend. *Twirre* 14(2003)4, p. 105-108.
- Oosterveld, E. B. 2002. Het geheim van De Eendracht : resultaten van agrarisch weidevogelbeheer in Groningen. *De levende natuur* 103(2002)1, p. 3-9.
- Oppentocht, J. P. 2002. Broedvogelmonitoring Meijendel 2001. *Holland's duinen* (2002)41, p. 41-56.
- Oppentocht, J. P. 2003. Broedvogelmonitoring Meijendel 2002. *Holland's duinen* (2003)43, p. 58-75.
- Oppentocht, J. P. 2004. Broedvogelmonitoring Meijendel 2003. *Holland's duinen* (2004)45, p. 19-29.
- Osieck, E. R. 2003. Ruimte voor ganzen in de uiterwaarden : Europese natuurbescherming versus natuurontwikkeling? *Vakblad natuurbeheer* 42(2003)6, p. 75-78.
- Ouweneel, G. L. 2004. Veel commotie bij heropening van de jacht op ganzen. *Het Vogeljaar* 52(2004)4, p. 162-167.
- Overdijk, O. 2004. De lepelaar als een ambassadeur voor bescherming van internationale trekroutes Themanummer Globetrotters. *Limosa* 77(2004)2/3, p. 93-100.
- Overgaauw, A. C. M. 2002. Noordzeekustzone, natuur en beleid : afweging voor beleid in het Vogelrichtlijngebied Noordzeekustzone. S. I. : Ministerie LNV, Directie Noord, 42 p.
- Overzicht aangewezen gebieden van op grond van de Vogelrichtlijn en art. 27, lid 1, Natuurbeschermingswet 1998 aangewezen gebieden, Stcrt. 2000, nr. 65, 3 april 2000; laatstelijk gewijzigd bij Stcrt. 2002, 122, p. 299-300. In: Woldendorp, H. E. ; Wetgeving natuurbescherming : tekst en toelichting. Den Haag : Vermande, 2002, 371 p.
- Parlevliet, J. E. 2003. Broedvogels in Nederland in de 20e eeuw. *Limosa* 76(2003)4, p. 141-156.

- Platteeuw, M. ; Kiss, J. B. ; Zhmud, M. Y. ; Sadoul, N. 2004. Kolonievogels in grootschalige wetlands: de Donaudelta als voorbeeld voor de Rijn- en Maasdelta? Themanummer Globetrotters. *Limosa* 77(2004)2/3, p. 79-92.
- Potters, H. 2002. Mogelijk geval van bigamie bij de Steenuil *Athene noctua*. *Limosa* 75(2002)1, p. 33.
- Reijnen, M. J. S. M. 2002. Bedreigingen en kansen voor moerasvogels in Nederland : een overzicht op basis van beschikbare literatuur. In: Oostenbrugge, R. van, Levensvatbaarheid populaties : achtergronddocument bij de natuurbalans 2002, p. 58-66. Wageningen : Alterra, 2002, 73 p.
- Reisen, J. C. van ; Ommering, G. van ; Haar, B. J. M. ter 2004. Broedvogelmonitoring Berkheide 2002 en 2003. *Holland's duinen* (2004)45, p. 41-63.
- Reisen, J. C. van ; Ommering, G. van ; Haar, B. J. M. ter 2004. Broedvogelmonitoring Berkheide 2000/2001. *Holland's duinen* (2004)44, p. 50-70.
- Sanders, M. E. ; Pouwels, R. ; Baveco, J. M. ; Blankena, A. ; Reijnen, M. J. S. M. 2004. Effectiviteit van agrarisch natuurbeheer voor weidevogels : literatuuronderzoek. Planbureau rapporten / Natuurplanbureau (ISSN 1574-0935 ; 2). Wageningen : Natuurplanbureau, 54 p.
- Saris, F. J. A. ; Vergeer, J. W. ; Hustings, F. 2002. Volkstelling onder broedvogels biedt gevarieerd beeld themanummer broedvogels. *De levende natuur* 103(2002)6, p. 196-205.
- Scharenburg, K. van ; Hoff, J. van 't 2003. Extensief akkerbeheer en akkervogelpopulaties. *Vakblad natuurbeheer* 42(2003)6, p. 94-99.
- Schulp, A. S. ; Dortangs, R. W. 2002. Eerste en laatste fossiele vogel uit het Maastrichtien. *Natuurhistorisch maandblad* 91(2002)11, p. 252-254.
- Sierdsema, H. ; Bonte, D. 2002. Duinstruwelen en samenstelling broedvogelbevolking : meer vogels, minder kwaliteit themanummer duinstruwelen. *De levende natuur* 103(2002)3, p. 88-93.
- Straaten, J. van der 2002. Natuur is economisch belangrijker dan de agrarische sector themanummer broedvogels. *De levende natuur* 103(2002)6, p. 218-219.
- Studiedag van de NOU en de NSWG over de achteruitgang van de Scholekster in Nederland. *Limosa* 76(2003)1, p. 25-38.
- Succes Natuurkalender vraagt om uitbreiding : op weg naar een dagelijks fenologiebericht. *Boomblad* 15(2003)5, p. 8-9.
- Teixeira, R. 2003. Een broedgeval van Roodhalsfuut *Podiceps grisegena* op het Groote Meer in 2002. *Limosa* 76(2003)1, p. 23-24.
- Terwan, P. ; Guldmond, J. A. ; Buijs, J. 2002. Toekomst voor de grutto? : gruttobedrijven doorgerekend. *CLM* (549-2002). Utrecht : CLM, 62 p.
- Teunissen, W. A. ; Schekkerman, H. 2002. Vogels van het boerenland : regionale verschillen themanummer broedvogels. *De levende natuur* 103(2002)6, p. 206-210.
- Tulp, I. ; Leeuw, J. de 2002. Helpt Baars *Perca fluviatilis* Zwarte Stern *Chlidonias niger*? *Limosa* 75(2002)3, p. 123-126.
- Tulp, I. ; Schekkerman, H. ; Leeuw, J. de ; Klaassen, Rv. . Kampioenen in de kou: waar Kleine Strandlopers groot in zijn Themanummer Globetrotters. *Limosa* 77(2004)2/3, p. 61-70.
- Vader, H. 2002. Besdragende duinstruwelen, een gedekte tafel op een lange reis themanummer duinstruwelen. *De levende natuur* 103(2002)3, p. 94-95.
- Vandenbosch, A. ; Deheegher, T. ; Van Bossuyt, P. 2004. Focus op. . . agrarisch natuur- en landschapsbeheer. *Landbouw & techniek* 9(2004)10, p. 35-47.
- Veerbeek, I. 2004. Beheren op maat : de rol van beheersplannen voor Vogel- en Habitatrichtlijngebieden. *Afstudeerverslag*. Wageningen Universiteit, Leerstoelgroep Landgebruiksplanning, 59 p.
- Veltman, J. 2002. De Natuurbeschermingswet opnieuw op de helling. *Milieu en recht* 29(2002)4, p. 100-107.
- Verkuil, Y. ; Goeij, P. de 2003. Kemphanen willen wat anders: weilandkeuze van doortrekkende Kemphanen in het voorjaar in Zuidwest-Friesland. *Limosa* 76(2003)4, p. 157-168.
- Verrips, M. 2002. Jaarverslag 2000 Vogelringstation Meijendel. *Holland's duinen* (2002)40, p. 31-37.
- Vlek, R. 2002. Lachsterns *Gelochelidon nilotica* op slaappleatsen rond het noordelijke IJsselmeergebied. *Limosa* 75(2002)4, p. 147-158.
- Vliet, R. E van der 2003. De respons van weidevogels op een toenemend gefragmenteerd landschap in Nederland *Landschap 20 jaar jong*. *Landschap* 20(2003)5, p. 45-49.

- Vogel, R. 2002. Kauwen *Corvus monedula* in konijnenholen in 2002. *Limosa* 75(2002)2, p. 53-56.
- Vogelrichtlijn : richtlijn van de Raad van 2 april 1979, inzake het behoud van de vogelstand (79/409/EEG), p. 281-297. In: Woldendorp, H. E. ; Wetgeving natuurbescherming : tekst en toelichting. Den Haag : Vermande, 2002, 371 p.
- Vos, A. de 2004. 'De Waddenzee wordt weggegeven'. *Natuur en milieu* 28(2004)5, p. 12-14.
- Vos, C. C. ; Opdam, P. F. M. ; Pouwels, R. 2003. Recreatie en biodiversiteit in balans : een ruimtelijke benadering. *Landschap* 20(2003)1, p. 2-13.
- Vos, D. de 2003. Traag en majesteitelijk : een zeearend zien is een kwestie van geluk. *Natuurbehoud* 34(2003)3, p. 38-40.
- Vos, P. ; Dekimpe, L. L. ; Hoorick, G. van ; Keurs, W. J. ter 2002. Kan de ecologie de Habitatrichtlijn wel aan? : tien eisen aan een "passende beoordeling". *Kenmerken* 9(2002)1, p. 8-14.
- Vos, R. de 2003. De natte ziel van Nederland : zoetwaterzee IJsselmeer toevluchtsoord voor vogels. *Vogels* 23(2003)4, p. 18-23.
- Vos, R. de 2004. Alleen een boer kan de akkervogels redden : Europese landbouwpolitiek moet groener. *Vogels* 24(2004)2, p. 18-23.
- Wassink, G. J. 2003. Eerste geval van Oehoe *Bubo bubo* in de Achterhoek. *Limosa* 76(2003)1, p. 1-10.
- Wesseling, M. 2002. Opzienbarende stijgers en dalers op de vogel-index : na 25 jaar weer een Nederlandse Broedvogelatlas. *Vogels* 22(2002)6, p. 8-11.
- Wesseling, M. 2003. Digitale vogelbreinen om de trek te verklaren. *Vogels* 23(2003)5, p. 22-25.
- Wesseling, M. 2003. Een oase van vogelsucces tussen asfalt, beton en industrierook : de idylle van Ackerdijk kan nog groter groeien. *Vogels* 23(2003)2, p. 30-35.
- Westgeest, J. ; Calame, W. 2003. Vogels in Meijndel gedurende de winter van 2001/2002 : vergelijking met de resultaten in 2000/2001. *Holland's duinen* (2003)43, p. 42-57.
- Westgeest, J. ; Oppentocht, J. P. ; Calame, W. 2002. Vogels in Meijndel gedurende de winter van 2000/2001 : introductie van een nieuwe (experimentele) telmethode. *Holland's duinen* (2002)41, p. 3-23.
- Wigman, A. B. 2002. De Kauw, *Corvus monedula* spermologus (Vieillot), als holbewoner. *Limosa* 75(2002)2, p. 51-52.
- Winden, J. van der ; Morel, T. 2002. Broedvogels van de Noord-Hollandse en Utrechtse laagveenmoerassen in 1976-94. *Limosa* 75(2002)2, p. 57-72.
- Winden, J. van der 2003. Huidige omvang rietooft in Nederlandse moerassen en verbetering van rietbeheer voor moerasvogels. *Notes Opdrachtgever Vogelbescherming Nederland. Rapport / Waardenburg* (nr. 03-042). Culemborg : Bureau Waardenburg, 32 p.
- Winden, J. van der 2004. De interacties tussen Zwarte Sterns en mensen in Afrika Themanummer *Globetrotters*. *Limosa* 77(2004)2/3, p. 101-108.
- Winden, J. van der 2004. Leefgebieden van moerasvogels in agrarisch gebied : ligging en kwaliteit van foerageergebieden van lepelaar, purperreiger en zwarte stern. *Rapport / Bureau Waardenburg* (nr. 03-55). Culemborg : Bureau Waardenburg, 82 p.
- Woldendorp, H. E. 2002. Europese actiepunten inzake het Nederlandse natuurbeschermingsbeleid. *Milieu en recht* 29(2002)4, p. 94-99.
- Woldendorp, H. E. 2003. Teksten en toelichting wetgeving natuurbescherming editie 2004 - Editie 2004. Waarin opgenomen: *Natuurbeschermingswet (gebiedsbescherming)*, *Flora- en faunawet (soortenbescherming)*, *Vogelrichtlijn*, *Habitatrichtlijn*. Den Haag : Koninklijke Vermande, 296 p.
- Wonen, werken en recreëren in een vogelrichtlijngebied : driehoeksverhouding tussen vogel, mens en mossel, p. 4-5. *Boomblad* 14(2002)4.
- Woutersen, K. 2004. Vogels van Midden-Spanje : Extremadura, La Mancha en Gredos. *Natura* 101(2004)6, p. 164-167.
- Wymenga, E. 2003. Steltlopers op Friese slaapplaatsen in het MKZ-voorjaar van 2001. *Twirre* 14(2003)2, p. 43-49.

Alterra rapporten over vogels:

(<http://www.alterra.nl/default.asp?keus=rapporten>;
binnen Alterra: <http://www.kgrweb.nl/NL/Publ/>)

- 1111 Stortelder, A.H.F., R.W. de Waal & J.H.J. Schaminée, m.m.v. A. van den Berg, S.M. Hennekens, H.P.J. Huisjes, R.G.M. Kwak & E.J. Weeda Streekeigen natuur; Identiteit en diversiteit van Nederlandse landschappen, gepubliceerd: 05 Jul 2005, 212 pp.
- 1110 Jong, J.J. de & J.K. van Raffe Fauna en terreinkenmerken van bos. Ontwikkeling van een model voor de relatie tussen terreinkenmerken en de geschiktheid van bos als habitat, gepubliceerd: 27 Jan 2005, 49 pp.
- 1108 Snep, R.P.H., R.G.M. Kwak & H. Kramer De ecologie van het stedelijk landschap in kaart gebracht; Een verkennende studie naar het gebruik van hoge resolutie-satellietbeelden voor het beschrijven van stadsnatuur en stedelijk groen, gepubliceerd: 06 Sep 2005, 58 pp.
- 1095 Geertsema, W., Grashof, C., Meeuwssen, H., Schotman, A., Van Turnhout, C & Van Swaay, C Kwaliteit van groenblauwe dooradering en voorkomen van vogels, vlinders en planten, gepubliceerd: 07 Feb 2005, 100 pp.
- 1048 Leopold, M.F., C.J. Camphuysen, C.J.F. ter Braak, E.M. Dijkman, K. Kersting & S.M.J. van Lieshout Baseline studies North Sea Wind Farms: Lot 5 Marine Birds in and around the future sites Nearshore Windfarm (NSW) and Q7, 2004, gepubliceerd: 09 Dec 2004, 200 pp.
- 1047 Leopold, M.F., C.J. Camphuysen, S.M.J. van Lieshout, C.J.F. ter Braak & E.M. Dijkman Baseline studies North Sea Wind Farms: Lot 5 Marine Birds in and around the around the future site Nearshore Windfarm (NSW), gepubliceerd: 09 Dec 2004, 200 pp.
- 1037 Kwak, R.G.M. Inventarisatie Flora en Fauna 2003 - 2004 Randweg-oost Doetinchem; aangevuld met uitvoerig bronnenonderzoek, gepubliceerd: 05 Jul 2005, 59 pp.
- 1036 Henkens R.J.H.G., R.G.M. Kwak & H. van Blitterswijk Gedragscode zorgvuldig bosbeheer in de praktijk; Evaluatie en optimalisatie, gepubliceerd: 03 Feb 2005, 108 pp.
- 1025 Smit, C.J. Vervolgonderzoek naar de gevolgen van de uitbreiding van het aantal vliegbewegingen van Den Helder Airport, gepubliceerd: 13 Sep 2004, 78 pp.
- 1006 Kwak, R.G.M. & A. van den Berg Nieuwe broedvogeldistricten van Nederland; Een analyse van de verspreiding van broedvogels in Nederland op basis van de kartering in 1998-2000 als bijdrage aan de definiëring van de identiteit van de Nederlandse landschappen, gepubliceerd: 04 Jan 2005, 177 pp.
- 957 H.M.P.M. Capelle Reregulering; De gevolgen van het soortenbeschermingsrecht voor het terrein- en natuurbeheer, gepubliceerd: 07 May 2004, 62 pp.
- 954 Leopold, M.F., C.J. Smit, P.W. Goedhart, M. van Roomen, E. van Winden & C. van Turnhout Langjarige trends in aantallen wadvogels, in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; Eindverslag EVA II (Evaluatie Schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2, gepubliceerd: 08 Oct 2004, 165 pp.
- 945 Ens, B.J., M.L. de Jong & C.F.J. ter Braak Resultaten kokkelvisexperiment Ameland; rapport voor deelproject C4 van EVA-II, de tweede fase van het evaluatieonderzoek naar de effecten van schelpdiervisserij op natuurwaarden in de Waddenzee en Oosterschelde 1999-2003, gepubliceerd: 25 May 2004, 144 pp.

- 902 Melman, Th.C.P., A.G.M. Schotman, R.G.M. Kwak & R.M.A. Wegman Bedrijfsnatuurplannen; papieren tijger of opmaat voor de organisatie van natuur- en landschapsbeheer als groene dienst?, gepubliceerd: 11 May 2004, 40 pp.
- 882 Cornelis Rappoldt, Bruno J. Ens, Tammo P. Bult & Elze M. Dijkman Scholeksters en hun voedsel in de Waddenzee; Rapport voor deelproject BI van EVA II, de tweede fase van het evaluatieonderzoek naar de effecten van schelpdiervisserij op natuurwaarden in de Waddenzee en Oosterschelde 1999-2003 , gepubliceerd: 31 Dec 2003, 152 pp.
- 828 .4 Lammertsma, D.R., J. Burgers, R.J.M. van Kats & H. Siepel Moerasvogels op peil. Deelrapport 4: Voedselsituatie voor insectenetende moerasvogels, gepubliceerd: 12 Oct 2004, 26 pp.
- 828 .3 Huiskes, H.P.J., N. Beemster & P.W.F.M. Hommel Moerasvogels op peil; Deelrapport 3 Werk in uitvoering; Een evaluatie van beheerexperimenten gericht op het bevorderen van jonge verlandingsstadia, gepubliceerd: 21 Apr 2005, 62 pp.
- 828 .2 Schotman, A.G.M. & R.G.M. Kwak Moerasvogels op peil Deelrapport 2. Successie versus succes van moerasvogels. Aanbevelingen voor beheerders op basis van de relatie tussen moerasvogels en vegetatiesuccessie, gepubliceerd: 15 Dec 2004, 54 pp.
- 828 .1 Belgers, J.D.M. & G.H.P. Arts Moerasvogels op peil. Deelrapport 1: Peilen op Riet, gepubliceerd: 23 Dec 2003, 74 pp, € 22
- 842 Kwak, R.G.M. Inventarisatie van de flora en fauna in 2002 & 2003 - "De Waalsprong", gemeente Nijmegen , gepubliceerd: 15 Jul 2004, 174 pp.
- 835 Bolt, F.J.E. van der, H. van den Bosch, Th.C.M. Brock, P.J.G.J. Hellegers, C. Kwakernaak, T.P. Leenders, O.F. Schoumans, P.F.M. Verdonshot AQUAREIN; Gevolgen van de Europese Kaderrichtlijn Water voor landbouw, natuur, recreatie en visserij, gepubliceerd: 28 Nov 2003, 152 pp.
- 792 Bart Ebbing, Maeike Lok, R. Schrijver, R. Kwak, B. Schuurman en G. Muskens Ganzenopvangbeleid Internationale natuurbescherming in de landbouwpraktijk, gepubliceerd: 01 Jan 0001, 24 pp.
- 785 T.A. de Boer & R.G.M. Kwak Effecten van Meervoudig Duurzaam Landgebruik in de Winterswijkse Poort op natuur & landschap en recreatie, gepubliceerd: 03 Sep 2003, 43 pp.
- 770 Top, I.M. van den, A.H.F. Stortelder, T. Ekamper, J. Kruit, R.G.M. Kwak, R.A.M. Schrijver, J. Schievink & C. de Vries Boeren voor natuur in de polder van Biesland, gepubliceerd: 03 Sep 2003, 80 pp.
- 766 Massop, H.Th.L., P.C. Jansen & C. Kwakernaak Natuur en waterberging; Indicatie voor overlappend ruimtegebruik, gepubliceerd: 25 Sep 2003, 46 pp.
- 721 Smit, C.J., H. Cappelle & F.H. Kistenkas Voortoets naar de gevolgen van de uitbreiding van het aantal vliegbewegingen van civiele helikopters boven de Waddenzee, gepubliceerd: 13 May 2003, 46 pp.
- 704 R. Pouwels, R. Reijnen, H. Sierdsema, C. van Swaay & H. Houweling Voorstel voor verbetering van de habitatmodellering in het kennissysteem LARCH. Van een vaste begroeiingstypenkaart naar een kaartlagensysteem, gepubliceerd: 31 Mar 2003, 42 pp.
- 695 Dankers, N.M.J.A., M.F. Leopold & C.J. Smit Vogel- en habitatrictlijn in de Noordzee, gepubliceerd: 02 Jun 2003, 92 pp.

- 665 Smit, C.J. & R.C. van Apeldoorn Ecologische effecten uitbreiding bedrijventerrein Oudeschild; Een toets in het kader van de Europese richtlijnen en de Flora- en Fauna-wet, gepubliceerd: 06 Feb 2003.
- 657 R. van Oostenbrugge, J. Janssen, R. Reijnen & C. Vos Quick Scan beleidswijzigingen EHS. Een indicatie van de effecten op soorten en ecosystemen van enkele wijzigingen in het rijksbeleid ten aanzien van de Ecologische Hoofdstructuur, gepubliceerd: 18 Feb 2003, 46 pp.
- 625 Veen, J., J. Peeters, M.F. Leopold, C.J.G. van Damme & T. Veen Effecten van de visserij langs de kust van Noordwest-Afrika op natuurwaarden: visetende vogels als graadmeters voor de kwaliteit van het mariene milieu, gepubliceerd: 05 Feb 2003, 184 pp.
- 604 Smit, C.J. & W.J. van Duin Effecten verplaatsing firma Wijtten op de Speciale Beschermingszone "Duinen van Texel"; Een toetsing in het kader van de Europese richtlijnen en de Nederlandse wetgeving. , gepubliceerd: 14 Nov 2002, 38 pp.
- 603 Stumpel, A.H.P., H. van Blitterswijk, P.A. Slim en J.J.C. van der Pol Natuurtoets vuurwerkconcentratiegebieden, gepubliceerd: 04 Nov 2002, 56 pp.
- 599 H. van Blitterswijk, C.J.M. van Vliet, A.H.P. Stumpel & H.M.P. Cappelle Natuur in Buitenvaart; Een inventarisatie van planten en dieren op het toekomstige bedrijventerrein Buitenvaart 2 in de gemeente Hoogeveen, met een advies voor compenserende en mitigerende maatregelen., gepubliceerd: 21 Jan 2003, 70 pp.
- 595 Gerritsen, A.L. & C. Kwakernaak Behoud veenweidegebied; Een verkennende studie naar kosten, landschappelijke effecten en uitvoering van drie strategieën voor de veenweidegebieden., gepubliceerd: 07 Oct 2002, 74 pp.
- 569 Kwak, R.G.M. Inventarisatie van de flora en fauna in 2002 in het plangebied "De Waalsprong", gemeente Nijmegen, gepubliceerd: 13 Feb 2003, 106 pp.
- 565 Jong, J.J. de, R. C. van Apeldoorn, F.A. Bink, D.A. Jonkers, A.A. Mabelis, J.G. de Molenaar, H. Sierdsema, A.H.P. Stumpel & B. Verboom Fauna en terreinkenmerken van bos. Een studie naar de relatie tussen terreinkenmerken en de geschiktheid van bos als habitat voor een aantal diersoorten., gepubliceerd: 07 Oct 2002, 68 pp.
- 520 Dankers, N.M.J.A., H.M.P.M. Cappelle, M.G.G. Neven en G. Wintermans Mitigatie en compensatie van effecten van extra spuisluizen in de Afsluitdijk. Noodzaak? Mogelijkheden? Zo ja, hoe?., gepubliceerd: 17 Jun 2002, 58 pp.
- 450 Schekkerman, H. & A.J. Beintema Vogelkundige waarden van de Polder Zeevang, 1996-2001. Een evaluatie in het kader van de EG-Vogelrichtlijn. , gepubliceerd: 03 Apr 2002, 26 pp.
- 431 Schekkerman, H. & A.J. Beintema Mogelijke gevolgen van de tweede fase van IJburg voor watervogels in de speciale beschermingszone IJmeer., gepubliceerd: 03 Apr 2002, 44 pp.
- 376 Reijnen, R., R.J. Bijlsma, A.G.M. Schotman, H. Sierdsema & S.M.J. Wijdeven Natuurkwaliteit van bos in Nederland op basis van hogere planten, broedvogels en bosstructuur; uitwerking van de graadmeter Natuurwaarde van het Natuurplanbureau., gepubliceerd: 17 Jun 2002, 110 pp.

Bijlage V Lijst van relevante websites

LNV-websites

<http://www.minlnv.nl/natuurwetgeving>

<http://www.hetlnvloket.nl>

Natuurloket

<http://www.natuurloket.nl/>

Natuurloket (overzicht met links)

<http://www.natuurloket.nl/lossubpagina.asp?PageID=200>

Overzicht Natura2000 gebieden

<http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/hoofdpagina.aspx?subj=qebnat2000&groep=0>

Netwerk Ecologische Monitoring

<http://www.siliconmeadow.nl/~nemweb/>

Verspreidingsonderzoek

<http://www.voff.nl>

Wet en regelgeving

<http://wetten.overheid.nl/>

RIZA

<http://www.rws.nl/rws/riza/home/>

RIKZ

<http://www.rikz.nl/home/NL/>

Dossier BIODIVERSITEIT

<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=19373>

Noordzeeloket

http://www.noordzeeloket.nl/beleid_en_regelgeving/Verdragen/Verdrag_van_Ramsar.asp

Vogelbescherming Nederland

<http://www.vogelbescherming.nl>

SOVDN

<http://www.sovon.nl>

VOFF

<http://www.voff.nl>

PGO's

<http://www.voff.nl/default.asp?id=49>

Dutch birding

<http://www.dutchbirding.nl>

EU vogelrichtlijn

http://europa.eu.int/comm/environment/nature/nature_conservation/eu_nature_legislation/birds_directive/index_en.htm

KNAW Onderzoek Informatie

<http://www.onderzoekinformatie.nl>

NOD - Nederlandse Onderzoek Databank

<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/nod/>

Milieu- en Natuurplanbureau

<http://www.mnp.nl/nl/index.html>

Overzicht van onderzoeksprogramma's bij onderzoekscholen

http://library.wur.nl/way/search/browse_themes.html